

Bestuurskundige Berichten

In dit nummer:

De roerige jaren '10: een analyse van de huidige maatschappelijke onrust

Jack de Vries over zijn ervaring in de politiek, media en consultancy

*Artikel over democratische vernieuwing:
"Waarom stemmen we eigenlijk nog?"*

*Interview met Haagse volksjongen
Richard de Mos*

en nog veel meer...

Het Moet Anders!

Jaargang 36, editie 1

Voorwoord

Voorzitter Sander Kieboom en Commissaris Onderwijs Ida Hobma

Waarde lezer,

Met genoeg mogen wij u de eerste editie in 2021 van de Bestuurskundige Berichten tonen. Dit is tevens een speciale editie, doordat de BB dit jaar haar 7e lustrum viert. In deze 35 jaar heeft de BB al menig financiële crisis, maatschappelijke onrust en dan nu ook een voltallige pandemie overleefd. Hoewel het virus ook ons beperkte tot digitale vergaderingen, hebben wij zeker niet stilgezeten. Zo is de BB dit jaar uitgebreid in zowel haar omvang als in haar oplage. Daarnaast is de eerste van drie BB-podcasts dit jaar uitgebracht! Met alles wat wij publiceren, hopen we onze lezers en luisteraars op de hoogte te brengen van nieuwe wetenschappelijke inzichten en diepgaande analyses over de bestuurskunde in onze turbulente maatschappij.

Zo laat de hedendaagse tijd zichzelf kenmerken door alsmar toenemende spanningen binnen de samenleving. Of het nu de Amerikaanse verkiezingen, COVID-19 of het diversiteitsbeleid betreft, de maatschappelijke discussies lijken feller te worden. Niemand is het nog eens over beleid, politiek of ethiek. Compromis, nuance of polderen. Deze oer-Hollands praktijken worden steeds zeldzamer binnen het maatschappelijke debat. Sociale media lijken dit enkel te hebben versterkt, door iedereen in staat te stellen zijn mening te geven over elk denkbaar onderwerp. De enige constante binnen dit debat blijkt de menselijk drang naar verandering. Zo heeft iedereen de gelegenheid om gevraagd en ongevraagd te roepen “Het moet anders!”. Maar wat is ‘het’ dan, hoe ‘moet’ dat dan gebeuren en wat houdt ‘anders’ nu precies in?

Binnen deze editie lichten onder meer Jack de Vries en Richard de Mos toe hoe zij maatschappelijke verandering teweeg brengen. Daarnaast richten onze eigen auteurs zich op de democratie. Zoals waarom we eigenlijk nog stemmen, maar ook hoe Machiavelli, de favoriete auteur van menig dictator, een echte democraat was. Tevens worden de oorzaken van de toenemende politieke onrust verklaard en hoe achter de welgemeende roep naar verandering sinistere intenties kunnen schuilen.

Natuurlijk zou dit nooit mogelijk zijn geweest zonder de hulp en toewijding van onze prachtige commissie. Na de vele digitale vergaderingen, ICT problemen en creatieve brainstormsessies ligt onze eerste editie van dit jaar er dan eindelijk. Een prestatie waar we trots op mogen zijn en waar wij als voorzitter van de Bestuurskundige Berichten- en Commissaris Onderwijs onze dank voor willen uitspreken. Daarnaast is het vertrouwen van het 36ste Bestuur der B.I.L. en haar kritische blik essentieel gebleken om ons als commissie scherp te houden. Zonder de vele prikkelende discussies waren wij als commissie ten onder gegaan aan onze eigen ambities.

Er ligt hier een editie voor u met nieuwe prikkelende stukken, nieuwe vormgeving en een heus nieuw logo. Wij wensen u veel leesplezier in deze prachtige lustrum editie.

*Dit is een gefotoshopte commissiefoto die door onze fotografe in elkaar gezet is!

Inhoudsopgave

02 Voorwoord

**BESTUURSKUNDIGE
BERICHTEN**
ISSB: 0920-5772
36e jaargang, nummer 1.

*Een uitgave van de
Bestuurskundige Interfacultaire
vereniging Leiden.
Verschijnt tweemaal per jaar.*

Hoofdredactie:
Ida Hobma

Eindredactie:
Sander Kieboom, Sebastiano Pinna

Redactie:
Drenis Bytyçi, Rick
van Dijke, Haije Dijkstra, Laura Mausolf,
Emma Nordkamp, Rebecca Plas,
Justin Spruit & Marc Visser

Lay-out
Drenis Bytyçi & Laura Mausolf

Medewerkers aan dit nummer:
Wim Boonstra
Remko van Broekhoven
Sebastiaan de Groot
Thomas Huttinga
Antoinette Laan-Geselschap
Richard de Mos
Olaf van Vliet
Jack de Vries

Fotografie:
© Colinda Fotografie

Redactieadres
B.I.L. t.a.v. redactie BB
Turfmarkt 99
2511 DC
Den Haag

*Waar redacteurs op persoonlijke titel hun mening geven, is deze niet
noodzakelijkerwijs die van de hele redactie.*

04 Beschermheer: Olaf van Vliet

05 Maatschappelijke onrust

08 Yes, Prime Minister!

12 Een economische analyse: klimaatverandering

14 Interview met: Laan-Geselschap

16 De psychologie van rationeel stemmen

20 Waarom stemmen we eigenlijk nog?

22 Interview met: de Mos

25 Wim Boonstra

28 Interview met: Jack de Vries

32 Machiavelli als democraat

34 Thomas Huttinga

37 Het afschaffen van de basisbeurs

Beschermheer Olaf van Vliet:

‘Het moet anders’

- de flexibele arbeidsmarkt

Lectori salutem!

‘Het moet anders’ als thema voor een tijdschrift van een vereniging zou nog wel eens kunnen worden gezien als een open podium voor alle stokpaardjes en spitsvondige interrupties over de koers van de vereniging die je niet kwijt kon tijdens de laatste ALV. Voor een kersverse beschermheer zou het geen fraaie binnenkomer zijn om een eerste bijdrage aan het verenigingsblad op die manier in te vullen. Belangrijker is dat ik helemaal geen lijstje met ideeën over koerswijzigingen zou hebben, omdat het goed gaat met de B.I.L., zeker ook gezien de omstandigheden. Het enige dat we kunnen hopen is dat de omstandigheden veranderen, zodat de colleges, de activiteiten van de B.I.L. en andere zaken in het studentenleven snel weer normaliseren.

Niet alleen in het onderwijs is in het afgelopen jaar duidelijk geworden hoezeer we gebaat zijn bij gewoon fysiek contact. Dit geldt ook voor talloze andere sectoren. Dat heeft vervolgens ook een flinke impact gehad op de arbeidsmarkt. Met name de ‘flexibele schil’ van de arbeidsmarkt, werkenden met flexibele contracten en zzp’ers, heeft het flink te verduren gekregen. De positie van deze groep is al langer onderwerp van debat. In januari 2020 nog hebben de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en de Commissie Regulering van werk (Commissie Borstlap) twee belangrijke rapporten gepubliceerd. De strekking van deze studies was dat de omvang van de flexibele schil zo groot is en dat de kwetsbaarheid van deze groep zodanig is, dat een volgende recessie grote sociaaleconomische gevolgen teweeg zou brengen. Anderhalve maand later maakte de coronacrisis pijnlijk zichtbaar hoe realistisch deze waarschuwingen bleken te zijn.

Een interessant fenomeen in deze context is dat de coronacrisis de urgentie van het hervormen van de arbeidsmarkt zowel heeft verkleind als vergroot. Op de korte termijn is de urgentie verkleind. Door de coronacrisis hebben hervormingen van arbeidsmarktbeleid minder prioriteit gekregen op de

politieke agenda. Het kabinet had zijn handen vol aan de zorg, de coronamaatregelen en de sociaaleconomische steunpakketten. Tegelijkertijd heeft de coronacrisis de urgentie van arbeidsmarkthervormingen duidelijker gemaakt dan ooit.

Vermoedelijk zullen het huidige en het volgende kabinet nog een groot deel van 2021 bezig zijn met het managen van de coronacrisis. Het zou raadzaam zijn om, wanneer de samenleving en de arbeidsmarkt weer zijn genormaliseerd, in de overige jaren van de aankomende kabinetsperiode de nodige aandacht te besteden aan de arbeidsmarkt. Daar moet het anders!

Prof. dr. Olaf van Vliet
Hoogleraar Sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid in
internationaal perspectief, Universiteit Leiden
Beschermheer der B.I.L.
Oud-lid van de B.I.L.

Maatschappelijke onrust

Durf het kwaad in de ogen te kijken

“Het internet is wel eens vergeleken met de doos van Pandora uit de Griekse mythologie, waarin allemaal mooie dingen zitten, zoals verwachtingen en hoop, maar ook negatieve emoties en effecten”.

Anderhalvemetersamenleving, fabeltjesfuik en viruswappie: een beschrijving van 2020 volgens de Van Dale Woord van het Jaar-verkiezing. De manische meningenmachine dendert door. De maatschappelijke onrust uit zich op sociale media en op het Malieveld. Wij spraken hierover met politiek filosoof en journalist Remko van Broekhoven. Hij doceerde onder andere aan de Universiteit Utrecht en Universiteit Leiden.

De roerige jaren tien

Boeren, bouwers, leraren, klimaatactivisten, zorgpersoneel, Black Lives Matter-supporters, Zwarte Pietdemonstranten en anti-lockdownbetogers. Allemaal gingen ze de straat op om te protesteren. Er wordt nu zelfs meer gedemonstreerd dan in de roerige jaren zestig. Maatschappelijke onrust is dan ook niet uniek. Is die toename dan niet problematisch? Niet per se, stelt Remko van Broekhoven. “Het is een teken dat de democratie goed functioneert”. Anderzijds kan het er ook op duiden dat er een grotere groep mensen in de problemen zit of niet meer bereid is democratische besluiten te aanvaarden. Dat zouden wel problematische ontwikkelingen zijn, stelt hij. Een eenduidige verklaring voor de onrust heeft Van Broekhoven niet. “Het zou kunnen dat een aantal crises zich nu aftekenen”. Hier duidt hij op de klimaatcrisis, de coronacrisis en met die laatste gepaard gaande economische crisis. Maar de democratie heeft ook een onderbuik: “Mensen komen zeker niet in beweging, en wagen hun inkomen, hun baan en hun leven soms, alleen maar vanwege rationele besluiten. Er komen altijd gevoelens bij kijken.”

Het sociale media fuik

Sociale media hebben een positieve en een negatieve kant en zijn daarmee een van de verklarende factoren van de huidige onrust. Enerzijds hebben sociale media een

faciliterende en mobiliserende rol voor maatschappelijk ongenoegen. Men komt gemakkelijk in contact met gelijkgestemden, maar ook in aanraking met met heel andere opinies. Het kan leiden tot bijzondere debatten, aldus Van Broekhoven. Aan de andere kant kunnen sociale media hevige effecten hebben op personen: de drempel voor extremistische gedragingen wordt verlaagd en radicalisering van gedachten kan versnellen. De huidige algoritmen zijn gestuurd om de aandacht van klanten zo lang mogelijk vast te houden. Hierdoor krijgen mensen eenzijdige informatie binnen zonder kritisch tegengeluid.

Van Broekhoven duidt dat dit het verschil is tussen de traditionele en sociale media: “Het is de taak van de journalist om mensen met deskundigheid, liefde voor de waarheid en een beetje zelfrelativering aan het woord te laten en altijd iedereen kritisch te blijven ondervragen. Dat is als het ware de lakmoesproef van goede journalistiek. Op sociale media is deze controle er niet”. Iedereen kan op sociale media zijn zegje doen, óók complotdenkers. Volgens Van Broekhoven is het belangrijk een onderscheid te maken tussen échte complotdenkers en mensen met een gezond wantrouwen. Die eerste vermoedt dat er samenzweringen plaatsvinden en gelooft niet dat er soms ook fouten worden gemaakt door mensen met de beste bedoelingen. Hoe zorgen we er voor dat complotdenkers onwaarheden niet als een virus laten verspreiden over het internet? De oplossing ligt bij zowel de vraag- als de aanbodkant, aldus Van Broekhoven.

De vraagkant betreft de consumenten van sociale media. Zij moeten middelen krijgen om zin van onzin te kunnen onderscheiden: “Je zou bijna een soort digitaal rijbewijs moeten ontwikkelen”. Van Broekhoven bedoelt dat mensen bewust gemaakt moeten worden van de gevaren van sociale media, door op scholen hieraan aandacht te besteden. Zo kan men zich wapenen tegen

de asociale media. Bij de aanbodkant gaat het om de poortwachters, zoals als journalisten bij kranten, radio en tv, die niet iedereen een podium geven. Sociale mediakanalen zoals YouTube, Facebook en Twitter kunnen drie dingen doen: waarschuwingen plaatsen bij berichten, iemand achteraf óf vooraf toegang ontzeggen tot het platform. Bij dit eerste kan gedacht worden aan tweets van Donald Trump waarin hij claims maakt over verkiezingsfraude. Twitter plaatst hierbij de aanmerking dat de claims betwist worden door experts. Ten tweede worden er accounts verwijderd wanneer de servicevoorwaarden zijn gebroken. Denk aan het YouTube-account van rapper Lange Frans, die hier extreme uitspraken deed. Van Broekhoven zegt hierover: *“Dit lijken mij redelijke stappen, want ik zou niet weten waarom we uiteindelijk alle mogelijke extreme uitingen die tot haat en geweld oproepen of overduidelijk op haat zijn gebaseerd moeten tolereren. Er is geen absolute vrijheid”*. Een derde middel dat sociale mediakanalen kunnen inzetten is het vooraf belemmeren van publicatie, ook wel censuur genoemd. Volgens Van Broekhoven moet dit alleen in de meest extreme gevallen gebeuren, waar tot geweld wordt opgeroepen of waar gevaarlijke onjuistheden worden verspreid.

“Bij de juridische grens ga je terug naar een denker als John Stuart Mill. [...] Die zegt: vrijheid van meningsuiting zo absoluut mogelijk.”

Maar wanneer grijp je in? Van Broekhoven beargumenteert dat er een journalistieke en juridische grens is. *“De journalistieke grens is dat er gatekeepers moeten zijn. Sociale media hebben steeds meer aandacht van de traditionele media weggetrokken en dat is op zich niet erg, als ze dan ook kwaliteit hebben en ethische en journalistieke criteria hanteren om dat fatsoenlijk te doen. Bij de juridische grens ga je terug naar een denker als John Stuart Mill. Die heeft 160 jaar geleden het schadebeginsel geformuleerd. Die zegt: vrijheid van meningsuiting zo absoluut mogelijk. Op het moment dat je schade doet aan anderen, en dan bedoel ik niet dat mensen zich een beetje gekwetst voelen, maar écht oproepen tot geweld of haat, dan moet de rechter hierover oordelen”*.

Tot slot: wat moet de politiek doen en wat moeten we zelf doen? Politici zouden in gesprek kunnen gaan met boze burgers, zodat ze zich meer gehoord, gezien en begrepen voelen. Maar hierbij komt ook confrontatie kijken, aldus Van Broekhoven. Denk aan Tjeerd de Groot (D66) die in gesprek ging met boze boeren, maar ook zei waar het volgens hem op stond: een halvering van de veestapel is onvermijdelijk. Verreweg het allerbelangrijkste is dat de politiek simpelweg problemen

oplost. *“Ze kunnen niemand totaal tevredenstellen, maar zolang je maar de indruk krijgt dat ze hun best doen en oprecht willen uitleggen waarom ze bepaalde besluiten nemen”*. Als burgers moeten we dan niet alleen onze onderbuik gebruiken, maar ook ons verstand. Doch zullen er altijd mensen zijn die niet bereid zijn regels na te leven en zelfs overgaan tot vernielen en plunderen als onderdeel van hun protest. *“De kunst is er voor te zorgen dat ze de rest niet te veel besmetten, massaal de regels aan hun laars lappen en dat de gevolgen van wat ze doen niet te grootschalig worden; daar is het weer een kwestie van handhaven en aan de betere burgers laten zien dat ze er niet mee weggkomen”*.

Een kloof in de samenleving: ongelijkheid en wantrouwen

Naast sociale media spelen er ook meer fundamentele krachten. Ongelijkheid binnen een samenleving is niet per definitie een recept voor onrust. Onrust ontstaat wanneer groepen burgers de perceptie hebben ontwikkeld dat de ongelijkheid binnen een samenleving onrechtvaardig is. Burgers beoordelen de rechtvaardigheid van een samenleving aan de hand van de kansen die hen geboden wordt om de maatschappelijke ladder te beklimmen, ofwel de sociale mobiliteit van de samenleving. Wanneer burgers een gebrek aan sociale mobiliteit ervaren kunnen gevoelens van onvrede tot stand komen. De protestbeweging van de gele hesjes in Frankrijk is een goed voorbeeld hiervan. Hoewel de ongelijkheid binnen Frankrijk minder hoog is in vergelijking tot andere ontwikkelde westerse landen, staat Frankrijk op het gebied van sociale mobiliteit laatste op Hongarije na. Door de kansenongelijkheid is de perceptie van een onrechtvaardige samenleving veel breder gedeeld en is er meer sociale onrust.

Sociale mobiliteit binnen een samenleving wordt vaak toegewezen aan omarming van het meritocratische ideaal. *“In een meritocratie worden posities op de maatschappelijke ladder verdeeld op basis van persoonlijke verdienste. Niet het milieu waarin men wordt geboren of de omstandigheden waaronder men opgroeit, maar talent, vaardigheden en inzet zijn bepalend voor de te bereiken maatschappelijke status”*. De meritocratie heeft een emanciperend karakter; als je maar goed genoeg je best doet dan kun je het ver schoppen, ongeacht in welk sociaal milieu je geboren bent.

Het emanciperende ideaalbeeld die vanuit de meritocratie wordt voorgesteld blijkt echter in de praktijk minder rooskleurig. In het boek ‘The Tyranny of Merit’ beschrijft Michael J. Sandel hoe een meritocratisch stelsel onrechtvaardige verhoudingen in stand houdt en onvrede onder de burgers zaait. In het eerste opzicht lijkt een meritocratische samenleving rechtvaardig; iedereen

bepaalt immers zijn eigen lot door zijn eigen inzet. Maar in de praktijk blijkt echter dat de capaciteit om hard te kunnen werken niet eerlijk verdeeld is. Heeft een kind dat opgroeit in de Bijlmer dezelfde kansen om zichzelf te ontwikkelen als een kind dat opgroeit in Het Gooi? Een kind in de Bijlmer zit vaker op scholen met meer probleemkinderen, heeft binnenshuis niet altijd een rustige plek om te studeren en kan op minder hulp van zijn ouders rekenen. In tegenstelling tot het kind uit de Bijlmer heeft het kind uit Het Gooi alle voorzieningen die het nodig heeft om zichzelf te ontwikkelen. Kinderen die opgroeien in Het Gooi hebben toegang tot betere scholen, extra huiswerkbegeleiding, examentrainingen en worden in hun onderwijs beter ondersteund door hun ouders. De spreekwoordelijke sleutel van de poort van de welvaart zit in het behalen van een universitaire graad, en welvarende huishoudens doen er alles aan om hun nakomelingen daarin te laten slagen. De mate waarin mensen toegang kunnen krijgen tot een universitaire opleiding wordt hierdoor voor een groot deel al bepaald voor de geboorte. De kloof tussen relatief armere en rijkere burgers wordt mede hierdoor in stand gehouden en problemen worden ‘weggemasseerd’, aldus van Broekhoven.

Volgens Sandel heeft de meritocratie, naast het legitimeren van ongelijkheid, ook demoraliserende effecten voor de burgers die minder hoge posities op de maatschappelijke ladder bezitten. In het meritocratische ethos heeft iedereen die maar genoeg inzet toont of voldoende vaardigheden heeft dezelfde kansen om zichzelf te ontwikkelen. Zoals Van Broekhoven het beschrijft: *“Het punt is inderdaad ook dat als je eenmaal meritocratisch denkt en je het niet haalt, dat je dat aan jezelf te wijten hebt. Terwijl in werkelijkheid ook mensen die het niet halen ook gewoon verschrikkelijk veel pech kunnen hebben gehad, of waanzinnig zijn tegengewerkt”*. Een meritocratische samenleving geeft burgers die, om wat voor reden dan ook, een lagere maatschappelijke positie bezitten het gevoel dat ze daar zelf volledig verantwoordelijk voor zijn.

Maar geldt dat dan ook voor Nederland? Hoewel Nederland een land is met een hoge sociale mobiliteit, waarin burgers regelmatig een hoger opleidingsniveau behalen dan haar voorouders, is er nog altijd een sterk verband tussen het opleidingsniveau van een burger en het opleidingsniveau van zijn ouders. 80% van de burgers met hoger opgeleide ouders (hbo of wo) behaalt uiteindelijk zelf ook een hbo of universitaire graad opleiding. Onder volwassenen met ouders die enkel mbo of middelbaar hebben genoten, zijn slechts 40% hbo of wo geschoold. Aanvullend hierop hebben ontwikkelingen zoals het leenstelsel het hoger onderwijs minder toegankelijk gemaakt en de sociale mobiliteit verder ingeperkt.

Het wordt tijd om een kritische blik aan het

meritocratische stelsel te geven en te accepteren dat niet iedereen gelijke kansen aangeboden krijgt. Het meritocratische stelsel moet niet functioneren als een extra isolatielaag tussen de verschillende klassen, maar juist toereikend zijn naar iedereen die de motivatie heeft. Als we hier niet in voldoen en de kansenongelijkheid blijft stijgen dan zal het aandeel ontevreden burgers blijven stijgen en is zelfs het egalitaire Nederland niet immuun voor gele hesjes verschijnselen.

Paradoxaal?

Maatschappelijk onrust is van alle tijden. Toch is het opvallend dat er in Nederland meer geprotesteerd wordt dan ooit. We hebben het immers beter dan tevoren: we hebben ons buikje beter gevuld, we zijn welvarender, we zijn veiliger enzovoorts. Enerzijds ligt de verklaring van maatschappelijk onrust in de voelbaarheid van de coronacrisis, economische crisis, klimaatcrisis en andere maatschappelijke problemen, anderzijds in de zichtbaarheid ervan op sociale media 24/7. Hoe kan de politiek het wantrouwen van de groep kwetsbare burgers keren? Door woorden bij daden te voegen, aldus Van Broekhoven. Het komt enerzijds aan op het oplossen van de échte problemen, anderzijds op burgers zich gezien en gehoord laten voelen. Van Broekhoven’s tip: *“de beste truc van de duivel is jou laten geloven dat hij niet bestaat. Durf het kwaad recht in de ogen te kijken en vervolgens na te denken hoe we met dat kwaad kunnen dealen”*.

Voetnoten:

1. Jetten, J. et al. A social identity analysis of responses to economic inequality. *Current Opinion in Psychology* 2017, 18:1–5.
2. Wegener, B. Relative deprivation and social mobility: structural constraints on distributive justice judgements. *European Sociological Review* 1991, 7:1.
3. Jetten, J., Mols, F. and Selvanathan H. P. How economic inequality fuels the rise and persistence of the Yellow Vest movement. *International Review of Social Psychology* 2020, 33.1.
4. Herweijer, L. & Josten, E. Een ideaal met een keerzijde. Sociaal en Cultureel rapport 2014.
5. Sandel, M.J. The Tyranny of Merit. Farrar, Straus and Giroux, 2020.
6. Herweijer, L. & Josten, E. Een ideaal met een keerzijde. Sociaal en Cultureel rapport 2014.

Rebecca Plas

Marc Visser

Yes, Prime Minister

Sinds het begin van de coronacrisis is onze minister-president niet meer weg te denken uit het dagelijkse nieuws. Denk aan de vele persconferenties, interviews en debatten. Maar ook de toespraken vanuit het torentje en hét persmoment. Soms wordt de minister-president vergezeld door de vakminister en blikvanger Irma Sluis. Het toenemende belang van de rol van de minister-president is historisch lang niet zo vanzelfsprekend geweest, maar past in een ontwikkeling van presidentialisering die al langer is ingezet. Dat is nu extra zichtbaar.

In de wetenschappelijke literatuur wordt geschreven over het fenomeen presidentialisering, dat zichtbaar is in meerdere parlementaire democratieën in West-Europa. Er wordt van presidentialisering gesproken als de focus van politiek, publiek en media steeds meer komt op personen en op het ambt van de minister-president zonder dat de formele structuur daarvoor wordt gewijzigd. Het aantal democratieën dat kan worden bestudeerd is niet groot. Er is immers maar een beperkt aantal van 21 volledige democratieën, veel daarvan hebben een presidentieel stelsel waarvoor de theorie van presidentialisering sowieso niet opgaat. Het internationaal onderzoek richt zich dan ook met name op het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Denemarken. Maar hoe staat dat in Nederland? En is dit terug te zien in de aanpak van de coronacrisis?

Wat is presidentialisering?

Presidentialisering is kortweg het fenomeen dat er in een parlementaire democratie steeds meer macht aan de minister-president wordt toegekend zonder dat daar een wettelijke grondslag voor is. Dit gaat om macht van de minister-president ten aanzien van de andere ministers, maar ook ten aanzien van het parlement. Dit kan op meerdere manieren tot uiting komen. Poguntke & Webb beschrijven een machtsverschuiving van de politieke partijen naar de leiders ervan, dat het bij verkiezingen in toenemende mate om personen en leiders gaat en ten slotte dat de minister-presidenten meer autonomie krijgen. De toenemende macht van de minister-president ligt in lijn met toenemende personalisering en

toenemende hiërarchie in de politiek.

Deze verschuivingen worden veroorzaakt door drie grote invloeden van buitenaf, namelijk internationalisering, opkomst van de massamedia en de toenemende complexiteit van de staat. Bij toenemende internationalisering valt vooral te denken aan onderwerpen als terrorismebestrijding en milieuproblematiek. Deze zaken kunnen niet nationaal worden opgelost. Wanneer er een intergouvernementele samenwerking wordt aangegaan, verschuift er een stukje zeggenschap van het nationale kabinet en parlement op dit onderwerp naar de regeringsvertegenwoordiger; vaak de minister-president. De minister-president deelt de inzet van het land wel met het parlement, maar hoe het compromis uiteindelijk wordt gesloten blijft achter gesloten deuren. Onderzoeken over Zweden en Denemarken naar Europese integratie lieten zien dat er meer autonomie voor de minister-president ontstaat ten aanzien van het parlement en de politieke partijen. Er is binnen de Europese Unie ook een toenemende invloed van de Europese Raad (de leiders van de lidstaten) bij de grote kwesties. Dit geldt uiteraard ook voor bijvoorbeeld de NAVO-top waar onze minister-president tussen de wereldleiders staat. In Nederland ontleent de minister-president voor een deel zijn status door zijn vertegenwoordigende positie namens Nederland binnen de EU en internationaal optreden. Het proces van presidentialisering wordt verder versterkt door deze unieke positie.

Ten tweede is in de opkomst van massamedia steeds meer aandacht voor beelden en personen, dus ook voor de minister-president als persoon. Vorig jaar hield premier Mark Rutte zijn 250e wekelijkse persconferentie, waarin hij memoreerde dat de persconferentie ooit was ingesteld door premier De Jong in 1970. De Jong wilde namelijk niet telkens gestoord worden door journalisten rond etenstijd en stelde daarom een wekelijks vraagemoment in. De minister-

president beantwoordt tijdens de persconferenties eenvoudig alle vragen die het regeringsbeleid raken, van voedselveiligheid en zorg tot internationale politiek en defensie. Het is gebruikelijk dat de minister-president als vertegenwoordiger van het kabinet op alle vragen een antwoord paraat heeft. Van andere bewindspersonen wordt verwacht dat zij zich strikt beperken tot uitspraken over hun eigen portefeuilles.

Tot slot noemen Poguntke en Webb de toenemende complexiteit van het staatsapparaat als reden voor presidentialisering. Ook in Nederland zijn er steeds meer beleidsgebieden, ambtenaren en Rijksmiddelen bijgekomen door de jaren heen. De opbouw van de verzorgingsstaat vergt een groot staatsapparaat om alles in goede banen te leiden. Dat leidt ontegenzeggelijk ook tot meer behoefte aan coördinatie. Onder andere ruimtelijke ordening, gezondheidszorg, economie, landbouw en natuur moeten ingepast worden en met elkaar in balans worden gebracht. Deze coördinerende functie komt van nature terecht bij de voorzitter van de ministerraad.

In Nederland is er nauwelijks basis voor de bijzondere status van de minister-president.

In Nederland is er nauwelijks basis voor de bijzondere status van de minister-president. In de Grondwet artikel 45 staat slechts dat de minister-president voorzitter is van de ministerraad. Vervolgens noemt artikel 46 dat de benoeming en het ontslag van de ministers en staatssecretarissen door zowel de Koning als de minister-president moeten worden ondertekend. Nederland staat vooral bekend als een polderland met collegiale besluitvorming en geringe hiërarchie. Dat uit zich ook in de formele positie van de minister-president als voorzitter van de ministerraad. Van den Berg merkt op dat al langer het premierschap van 'onzichtbaar' voorzitterschap ontwikkelde tot een ambt van meer persoonlijk leiderschap over het kabinet en beleid. De vraag is of er met de de facto versterking van het ambt van de minister-president niet meer wettelijke grond moet komen. Immers wordt de minister-president niet gekozen en kan deze in de praktijk ook niet door het parlement worden weggestuurd zonder dat het kabinet valt.

Historisch overzicht

Zoals eerder genoemd ontstaat presidentialisering historisch gezien door mediocratie en door nationale- en internationale ontwikkelingen. Maar hoe heeft zich dat in Nederland ontwikkeld?

De opkomst van de massamedia heeft grote invloed gehad op de positie en het beeld van de minister-president. Waar premier De Jong in 1970 nog de wekelijkse persconferentie instelde, spreekt premier Rutte ook op facebook-live-sessies en videocongressen. Alhoewel het kabinet nagenoeg altijd met één mond dient te spreken, is de spreekwoordelijke mond van de minister-president toch het vaakst te horen, bijvoorbeeld tijdens de wekelijkse persconferentie en het daaropvolgende tv-programma 'Gesprek met de minister-president'. De minister-president kan in die context worden gezien als de woordvoerder van het gezamenlijke kabinet. Ook de journalistiek ziet de minister-president dus als "gelijker dan anderen".

Door deze vormen van communicatie van de premier, is het mogelijk voor hem om duidelijk te maken dat het verrichte beleid of werk van hem afkomstig is. Voor veel mensen is de minister-president de personificatie van de regering. Dat beeld wordt versterkt omdat hij binnen bepaalde grenzen zijn eigen visie op het besluitvormingsproces kan geven. Minister-presidenten zoals Lubbers stonden er om bekend de persconferentie volledig te benutten om als hoofd van het kabinet te worden gezien. Deze fora versterken de beeldvorming van *dominus pares* als baas boven de andere ministers in plaats van de status van de strikt grondwettelijke *primus inter pares*. De *de jure* status van de minister-president loopt dus niet gelijk op met de de facto status van de premier. Langzaam maar zeker is de zuivere *primus inter pares*-status van de premier afgebouwd, waardoor hij een meer overheersende rol in de beleidsvorming en -coördinatie heeft kunnen gaan spelen.

Meer media-aandacht hoeft natuurlijk niet perse de positie van de minister-president te versterken. In de beeldvorming kan de minister-president wel boven de vakministers staan, maar verandert niet automatisch zijn rechtsstatelijke status ten opzichte van de rest van het kabinet. Het is ook de toegenomen politisering van het ambt van minister-president dat de interesse van de media wekt. Steeds meer onderwerpen vragen centrale coördinatie, de berichtgeving daarover richt zich dan ook op de minister-president.

“[...]neem de ‘Ruttedoctrine’ of ‘Teflon-Mark’, maar ook ‘Kwartje van Kok’ en ‘Balkenendenorm.’”

Ook in de beeldvorming heeft de minister-president verwijzingen, neem de 'Ruttedoctrine' of 'Teflon-Mark', maar ook 'Kwartje van Kok' en 'Balkenendenorm'. Dat soort uitdrukkingen gaan vaak over de minister-president als stijlfiguur voor het kabinetsbeleid.

Het toegenomen belang van het ambt is terug te vinden in de formele duiding. Pas in 1945 werd het ambt van minister-president in het Reglement van Orde van de Ministerraad vastgelegd, vanaf 1983 ook in de Grondwet. Daarvoor sprak men gewoonweg over de voorzitter van de ministerraad of minister van staat. Ter ondersteuning van zijn taak kreeg de voorzitter van de ministerraad sinds 1937 een eigen ministerie van Algemene Zaken. De omvang van dat ministerie is in de loop van de jaren verder uitgebreid.

Er is ook verandering gekomen in de ambtstermijn die een premier vol maakt. Neem bijvoorbeeld de periode van 1956 tot en met 1972. In die zestien jaar heeft Nederland maar liefst acht premiers gekend. In de periode daarna is de zittingstermijn per premier aanzienlijk toegenomen. Zo was Joop den Uyl ruim vier jaar premier en zetelde zijn opvolger Dries van Agt bijna vijf jaar in het Torentje. Hij werd opgevolgd door Ruud Lubbers die met bijna twaalf jaar de huidige recordhouder is. Daarna zat Wim Kok er ruim zeven jaar. Vervolgens Jan Peter Balkenende met ruim acht jaar. Mark Rutte zit er op het moment van schrijven (januari 2021) dik tien jaar. Er is duidelijk een trend te zien dat premiers langer in het zadel blijven zitten dan voorheen. Hoewel de premiers langer aan de macht zijn gebleven, is dat voor de andere bewindspersonen niet het geval. De senioriteit en de ervaring van de premier ten opzichte van de overige ministers leiden tot meer gezag en beslissingsautonomie van hem ten opzichte van andere kabinetsleden en kunnen dus tot een versterking van de positie van de minister-president leiden.

Internationaal

Ooit waren de verhoudingen tussen de minister-president en andere ministers nogal duidelijk. Bijvoorbeeld de tijd waarin minister Joseph Luns de scepter zwaaide over het ministerie van Buitenlandse Zaken (1952-1971).

Hij gaf de zeven premiers die hij diende weinig ruimte om betrokken te zijn bij het buitenlands beleid. Zo beantwoordde hij stevast de vragen van journalisten die waren bedoeld voor de eerste minister. Wanneer toenmalig premier De Jong na een driedaags bezoek aan Roemenië zelf eens een vraag van antwoord wilde voorzien, greep Luns de microfoon voor De Jong weg en zei: *“What the Prime Minister means is...”*. Onder daaropvolgende premiers en ministers zijn de verhoudingen juist omgekeerd. In het buitenland lijkt de minister van Buitenlandse Zaken dan ook ondergeschikt ten opzichte van de minister-president. Een aanblik van een moment dat Stef Blok een microfoon weggrist van Mark Rutte is in deze tijd niet denkbaar.

Bij internationale bezoeken speelt ook het senioriteitsbeginsel een rol. Onze minister-president lijkt inmiddels goede contacten te hebben ontwikkeld met wereldleiders maar ook in de top van onze eigen EU. Aan de andere kant ontvangt men in landen zonder parlementaire democratie onze minister-president alsof het een president is. Wanneer Mark Rutte naar Rusland afreist, zal hij waarschijnlijk een afspraak hebben met Vladimir Poetin. Echter, wanneer minister Stef Blok hetzelfde doet, krijgt hij hooguit minister van Buitenlandse Zaken Sergej Lavrov te spreken. Voor het buitenland maakt het onderscheid tussen de minister-president en de rest van zijn kabinet dus wel uit.

Ook is er sprake van meer internationale bijeenkomsten door de groeiende internationalisering. De Europese Unie is sinds de oprichting van haar eerste voorganger de EGKS op steeds meer terreinen een aanzienlijke rol gaan spelen. Waar zij eerst slechts een beperkte rol speelde, is zij nu uitgegroeid tot een machtig Europees statenverband. De politieke richting die wordt gegeven aan de uitvoerende Europese Commissie, komt van de Europese Raad. Hierin komen de regeringsleiders van de lidstaten van de EU samen om

op hoofdlijnen Europees beleid vast te stellen. Als eerste minister vertegenwoordigt de premier Nederland bij die vergaderingen.

De premier wist boven zijn status als *primus inter pares* uit te groeien doordat binnen instituties zoals de Europese Raad en de NAVO, in tegenstelling tot de individuele ministers, alleen de hoogste baas in de lidstaten hun landen konden committeren aan akkoorden die hoger gaan dan enkel het nationale belang. Door deze trend van internationalisering is er dus behoefte aan de hoogste afgevaardigde van ons land die daadwerkelijk besluiten namens het kabinet kan nemen. In een vergelijkbaar land als Denemarken heeft de steeds grotere rol voor de EU de minister-president daar een groeiende en steeds meer zichtbare positie in internationale betrekkingen gegeven.

Coronacrisis

Met de coronacrisis komen de drie factoren van presidentialisering eigenlijk feilloos samen. Allereerst is het een internationale crisis: grenzen worden gesloten, medische hulpmiddelen moeten vanuit het buitenland worden gehaald en er komen steunpakketten die via de EU worden verdeeld. De minister-president wordt gezien als het hoogste gezag om bij mogelijke complicaties efficiënt in te grijpen.

Belangrijker nog is de zichtbaarheid van de minister-president en de aandacht vanuit de media. Buiten de standaard persconferenties na de ministerraad kwamen er ook speciale persconferenties over de maatregelen tegen het coronavirus. Op deze persconferenties was de verdeling duidelijk. De minister voor Medische Zorg en later de minister van VWS staan naast de minister-president. Zij geven een update over de medische stand van zaken, maar zodra het landelijke maatregelen betreft neemt de minister-president het over. Ook in de Tweede Kamer werd stevast geroepen om een debat met de vakminister én de minister-president, als men vindt dat het onderwerp van groot belang is. Als kers op de taart sprak de oppositie in het eerste debat van dit kalenderjaar uit dat de minister van VWS onvoldoende resultaat boekt. Daarop werd de minister-president aangesproken als verantwoordelijke voor ‘de ministersploeg’ en het functioneren van het ‘team’.

Tot slot is het groter wordende staatsapparaat terug te zien in de zorg, die complexer is geworden, waardoor ook meer behoefte is aan coördinatie. Van financiële compensatie voor misgelopen omzet tot extra vergoedingen voor ic-bedden. Op veel verschillende onderwerpen moet het beleid van de verschillende ministeries in lijn worden gebracht. Dit kan maar één persoon: de minister-president. De vraag blijft of presidentialisering wel te stoppen is, of dat het door bovengenoemde factoren waarschijnlijk meer zal

toenemen. Dat geeft genoeg stof tot nadenken over een sterkere (grond)wettelijke basis voor het ambt van minister-president.

Referenties:

- Albeda, W. (1987). Woord Vooraf. In W. van Drimmelen (red.), Voor de eenheid van beleid. Beschouwingen ter gelegenheid van vijftig jaar Ministerie van Algemene Zaken (pp. 11-20). 's Gravenhage: Staatsuitgeverij.
- Andeweg, R. B. (1991). The Dutch Prime Minister: Not Just Chairman, Not Yet Chief? *West European Politics*, 14(2), 116-132. <https://doi.org/10.1080/01402389108424848>
- Andeweg, R.B. (2008). Coalition Politics in the Netherlands: From Accommodation to Politicization. *Acta Politica*, 43(2-3), pp. 254-277.
- Bäck, H., Dumont, P., Meier, H.E., Persson, T. & Vernby, K. (2009). Does European Integration Lead to a 'Presidentialization' of Executive Politics? *Ministerial Selection in Swedish Postwar Cabinets*. *European Union Politics*, 10(2), 226-252. Pedersen, K. & Knudsen, T. (2005). Denmark: Presidentialization in a Consensual Democracy. In T. Poguntke & P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies* (pp. 159-175). Oxford: Oxford University Press.
- Berg, J.Th.J. van den (1990). De Minister-President; 'Aanjager van Noodzakelijk Beleid'. In R. Andeweg (red.), *Ministers en Ministerraad* (pp. 97-125). 's-Gravenhage: SDU uitgeverij.
- Brinkel, T. (2020). Haagse jaren: de politieke memoires van Ruud Lubbers. Amsterdam, Ambo/Anthos Uitgevers
- Fiers, S., & Krouwel, A. (2005). The Low Countries: From "Prime Minister" The Low Countries: From "Prime Minister" to President-Minister. In *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. <https://doi.org/10.1093/0199252017.003.0006>
- Helms, L. (2005). The Presidentialisation of Political Leadership: British Notions and German Observations. *Political Quarterly*, 76(3), pp. 430-438. Foley, M. (2008). The presidential dynamics of leadership decline in contemporary British politics: The illustrative case of Tony Blair. *Contemporary Politics*, 14(1), pp. 53-69.
- Joustra, J. A. S., & van Venetië, E. (1993). De geheimen van het Torentje: praktische gids voor het premierschap. Amsterdam, Prometheus
- Pedersen, K., & Knudsen, T. (2005). Denmark: Presidentialization in a Consensual Democracy. In *The Presidentialization of Politics* (pp. 159-175). <https://doi.org/10.1093/0199252017.003.0007>
- Poguntke, T. & Webb, P. (2005). The Presidentialization of Contemporary Democratic Politics: Evidence, Causes, and Consequences. In T. Poguntke & P. Webb (eds.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies* (pp. 336-356). Oxford: Oxford University Press.

Door:

Justin Spruit

Sebastiaan de Groot

Onze minister-president lijkt
inmiddels goede contacten te hebben
ontwikkeld met wereldleiders maar ook
in de top van onze eigen EU.

Klimaatverandering tegengaan met belasting?

Een economische analyse

Door: Marc Visser & Sebastiano Pinna

90 tot 97% van de wetenschappers zijn het met elkaar eens: klimaatverandering komt grotendeels door menselijk handelen. Wij zorgen voor toenemende CO2-uitstoot met als gevolg globale opwarming. Met klimaatbeleid proberen overheden wereldwijd een CO2-reductie te bewerkstelligen via een economische revolutie. Het publieke debat in Nederland wordt voornamelijk gedomineerd door individuele aanpassingen die men vooral afschrikt: zonnepanelen op je dak, warmtepomp op zolder en rijden in een fossielvrije auto. “Dat kan ik niet betalen!” is een breed gedeeld sentiment. Natuurlijk zijn dit belangrijke maatregelen voor nu én de toekomst, maar beseffende dat de industrie verantwoordelijk is voor een derde van de CO2-uitstoot, is het tijd om de focus van het publieke debat gedeeltelijk te verleggen. In deze economische analyse bekijken we waarom en hoe we de industrie mee kunnen nemen naar een fossielvrije toekomst.

Vijf voor twaalf

Wetenschappers benadrukken dat er moet worden ingegrepen om onomkeerbare milieuschade te voorkomen, waarvan de gevolgen voornamelijk worden gevoeld in minder ontwikkelde Aziatische en Afrikaanse landen. In een rapport van Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) zijn vier scenario's gepresenteerd voor de mondiale opwarming. Die variëren van RCP 2.6, een zeer gunstig scenario, tot RCP 8.5. Die laatste wordt in de wetenschap gezien als een extreem en alarmistisch scenario met een opwarming van 4,5 graden Celsius. De huidige globale uitstoot komt het beste overeen met dit extreme scenario. Het moet duidelijk anders, om te voorkomen dat grote delen van de aarde onleefbaar worden.

Rol van het bedrijfsleven in de CO2-uitstoot

In Nederland is de industrie verreweg de grootste oorzaak van CO2-uitstoot: in 2019 verantwoordelijk voor 30%. Daarbij wordt de helft van de uitstoot door het bedrijfsleven veroorzaakt door maar tien bedrijven: energiecentrales, Tata Steel, Chemelot, Yara en Shell. In de rechtszaak van Milieudefensie tegen Shell, stelt Milieudefensie zelfs dat Shell meer uitstoot dan alle Nederlanders bij elkaar. De industrie aanpakken lijkt

dus dé plek om te beginnen. Met één relatief simpel overheidsinstrument kan de staat de markt dwingen om te innoveren: een CO2-belasting. De vervuiler betaalt. Dat is immers het idee. Hoe ziet zo'n belasting eruit en wat is de impact daarvan?

Er zijn veel problemen die een CO2-heffing kan oplossen. Vooralsnog zien we dat industriële processen veel goedkoper zijn bij het gebruik van fossiele brandstof: “Voor dezelfde hoeveelheid energie ben je drie keer zo duur uit als je kiest voor elektriciteit dan voor aardgas”. Veel productieprocessen worden dus niet geëlektrificeerd, omdat de kosten toenemen. Zolang de uitstoot van broeikasgassen niet wordt bekostigd, verandert er ook niks. De Nederlandsche bank stelt:

“Dit [CO2-heffing] maakt de maatschappelijke kosten van CO2-heffing zichtbaar, schonere productie wordt aantrekkelijker en investeringen in energiebesparing worden rendabeler.”

Om deze reden wordt per 2021 een CO2-heffing ingevoerd op de bedrijven die momenteel ook worden belast door het Europese Emissiehandelssysteem (ETS): voornamelijk grote industriële bedrijven en afvalverbrandingsinstallaties, en dus niet op andere bedrijfssectoren. De CO2-heffing loopt in tien jaar progressief op van €30 per ton CO2 tot maximaal €150 per ton CO2. De nationale heffing zal leiden tot een significante uitstootreductie: 14,3 megaton.⁷

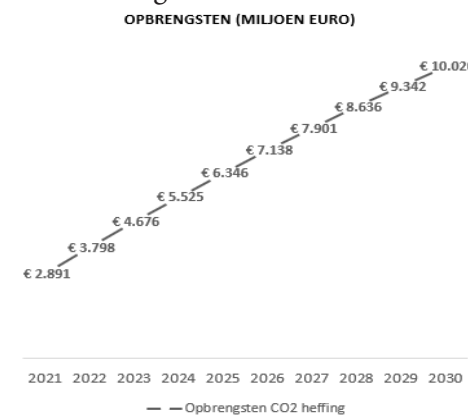
De winsten in uitstootreductie hebben een stijging van productiekosten voor de industrie als keerzijde, die worden afgewenteld aan de consument door prijsstijgingen en kan daarmee schadelijk voor het BBP zijn. Volgens De Nederlandsche Bank varieert die stijging in productiekosten sterk tussen verschillende sectoren. In uitstootintensieve bedrijfstakken loopt de stijging op tot 4,5%, maar de stijging in productiekosten voor de gehele economie valt mee: niet meer dan 1%.

Wat doen we met de belastingopbrengsten?

De Nederlandse schatkist groeit door de invoering van de CO2-heffing. De hoeveelheid belasting die geheven wordt is afhankelijk van de jaarlijkse reductiedoelstellingen die zijn vastgesteld in het Klimaatakkoord.⁶ Op basis van deze doelstellingen hebben wij een schatting

gemaakt van de belastingopbrengsten van een CO2-heffing. De inkomstenlijn is progressief doordat de CO2-heffing na invoering ieder jaar stijgt: tot 2030 kan dit volgens deze schatting oplopen tot 10 miljard (!) aan belastinginkomsten, zoals te zien in de grafiek. Dat gaat niet zonder kosten. Een extra belasting zorgt voor een daling in de investeringen en een daling van consumptie. Om te compenseren voor deze negatieve effecten moet de overheid de opbrengsten slim investeren.

Voor de bestemming van de opbrengsten heeft De Nederlandsche Bank vier mogelijke scenario's onderzocht: verbetering van het begrotingssaldo, verlaging van de inkomstenbelasting, verlaging van de winstbelasting, en een innovatiefonds voor vergroening. De Nederlandsche Bank heeft in de berekening van de scenario's een CO2-heffing van €50 per ton gebruikt. In het eerste scenario gebruikt de overheid de inkomsten

voor de verbetering van het begrotingssaldo, maar leidt tot een 0,9% daling van het BBP door lager beschikbaar huishoudinkomen en minder investeringen. In het tweede scenario worden de opbrengsten gebruikt om meer beschikbaar inkomen voor de huishoudens te creëren: dit leidt tot een 0,5% BBP-stijging. Het derde scenario - een verlaging van de winstbelasting - leidt tot een stijging van van investeringen, maar een verslechtering van het besteedbaar inkomen en de consumptie. Deze optie ligt het dichtst bij het behouden van de status quo door de lasten van de CO2-heffing te compenseren met de winstbelasting. Zoals eerder besproken worden uitstootintensieve sectoren harder geraakt door de CO2-heffing: Tata Steel, de grootste Nederlandse staalproducent, zou €600 miljoen (!) moeten betalen, op een winst van €200 miljoen. Om te voorkomen dat er faillissementen ontstaan heeft De Nederlandsche Bank ook beleid geëxploreerd om geld ‘terug te sluizen’ naar de getroffen sectoren. Om dit te realiseren worden investeringsfondsen en subsidies geadviseerd, die steun aan specifieke sectoren bieden om te innoveren. Dit is nodig voor de industrie om technologie te ontwikkelen in het reduceren van hun CO2-uitstoot.⁵

Vertrekken bedrijven niet uit Nederland als gevolg van die belasting?

Een valkuil is dat de CO2-belasting de internationale concurrentiepositie van een land verzwakt. Evident. Het blijkt dat de invoering van een nationale CO2-heffing leidt tot een relatieve toename van 1,2% van de productiekosten voor het hele Nederlandse bedrijfsleven ten opzichte van de internationale markt, in het geval dat andere landen niet ook die belasting invoeren. Dit is redelijk veel, maar een oplossing ligt voor het oprapen. Met het invoeren van een Europese CO2-belasting kan deze verslechterende concurrentiepositie voor Nederland worden gehalveerd: 0,6%!⁵ Bovendien is het exportpakket van de landbouwsector, transportsector, delfstoffenwinning en productie van metaal in Nederland relatief schoon, waardoor een Europese CO2-belasting de concurrentiepositie van deze Nederlandse sectoren zelfs verbeterd ten opzichte van andere EU-lidstaten.

Vanaf 2021 geldt dus de nationale CO2-belasting in Nederland. Dit is een goede eerste stap om de uitstoot van CO2 op lange termijn te verminderen, waarmee bovendien het klimaatdebat verschuift van de individuele burger - waarover men het gevoel heeft individueel weinig bij te kunnen dragen - naar de grote industrie. Het kan bovendien voor Nederland gunstig zijn om een Europese CO2-belasting in het leven te roepen, mits de hardst getroffen sectoren worden gecompenseerd via een investeringsfonds. Dit zorgt onder andere voor een sterkere concurrentiepositie van Nederlandse boeren: de beruchte sector die het momenteel al erg zwaar heeft met andersoortige milieumaatregelen. Voor eenieder die twijfelt aan vergaande Europese samenwerking - voornamelijk politieke partijen die de boeren zogenaamd ‘steunen’ - moet zich dus nog eens goed achter de oren krabben.

Voetnoten:

1. Verheggen, B. (2020). Wat iedereen zou moeten weten over klimaatverandering. Prometheus: Amsterdam
2. Sheffran, J., & Battaglini, A. (2011). Climate and conflicts: the security risks of global warming. Springer-Verlag.
3. Schwalm, C., Glendon, S., & Duffy, P. (2020). RCP8.5 tracks cumulative CO2 emissions. Los Angeles: University of California.
4. CBS. (2019). Welke sectoren stoten broeikasgassen uit? Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl>
5. Reijn, G. (2020, 20 november). In Veendam drogen ze zout straks met waterstof. de Volkskrant. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl>
6. De Nederlandsche Bank. (2018). De prijs van transitie: een analyse van de economische gevolgen van CO2-belasting. Amsterdam: De Nederlandsche Bank.
7. Rijksoverheid. (z.d.). Invoering CO2-heffing industrie vanaf 2021
8. Ministerie van Economische zaken en Klimaat. (2019). Klimaatakkoord. Den Haag: Ministerie van Economische zaken en Klimaat
9. Lachmeijer, R. (2019). Een CO2-belasting: zo kan het eruit gaan zien. Geraadpleegd van <https://www.duurzaamondernemen.nl>

Interview met Antoinette Laan-Geselschap

“We willen natuurlijk geen België worden”

De eerste editie van de Bestuurskundige Berichten kwam uit in mei 1986. De redactie van dit nummer kan daarmee beschouwd worden als de ‘Founding Fathers’ van dit semi-wetenschappelijke tijdschrift. Eén van die redactieleden was Antoinette Laan-Geselschap (Enschede, 1965). Voor het eerste nummer interviewde zij professor Van Braam, de grondlegger van bestuurskunde aan Universiteit Leiden. Voor de tweede editie van dat jaar sprak ze met Dick Dolman, de toenmalige voorzitter van de Tweede Kamer. Zo’n dertig jaar later, in 2017, werd ze lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Na vier jaar zit haar termijn er op. Drenis en Haije spraken met haar over haar tijd bij de Bestuurskundige Berichten, het Kamerwerk, fractiediscipline en wat er anders moet.

Haije Dijkstra

Drenis Bytyçi

Bestuurskundige Berichten

Bestuurskunde staat sinds het begin bekend als een studie voor mensen met een brede interesse, die niet precies weten wat ze later willen worden. Ook voor mevrouw Laan was de studie bestuurskunde niet haar grootste droom: ‘Ik wilde eigenlijk graag politicologie studeren, maar dat mocht niet van m’n vader, want dan zou ik werkloos worden.’ In het jaar daarvoor was net studievereniging BIL opgericht. ‘Aan de Bestuurskundige Berichten heb ik goede herinneringen. Het was een activiteit waar we toen met een aantal mensen gewoon wat leuks van gemaakt hebben. We gingen met veel te veel geld dat blad uitgeven.’ Het lid zijn van de Bestuurskundige Berichten bracht mooie kansen met zich mee: ‘Je had ineens toegang tot allerlei kopstukken waar je als normale student alleen maar van een afstandje naar durfde te kijken. Dat was echt wel heel tof.’

Redactie Bestuurskundige Berichten, v.l.n.r., Rogier Rijnja, Antoinette Laan, Renato Meloni, Bas Berwers, Taco Vingerhoed, Frank Neumann; zittend: Sandra Hogenbirk.

De BB-redactie van 1986

Kamerlid

Na diverse banen in de publieke sector, onder andere bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en op de Nederlandse Ambassade van Pretoria, werd Laan fractievoorzitter van de VVD in Rotterdam. In de periode 2010–2014 werd ze wethouder in Rotterdam. In 2016 kwam Laan met een 37e plek op de kandidatenlijst van de VVD. Bij de verkiezingen in 2017 haalde de partij uiteindelijk 33 zetels. Ze kwam alsnog in de Kamer terecht, omdat een aantal kandidaten voor het ministerschap kozen: ‘Ik heb nog een half jaar moeten wachten op die onderhandelingen van het nieuwe regeerakkoord.’ Deze onderhandelingen duurden erg lang. GroenLinks wilde aanvankelijk meeregeren maar liet dit toch aan zich voorbij gaan. ‘Ik was ook boos op Jesse Klaver: niet omdat hij wegliep, maar omdat ik dan niet in de Tweede Kamer kwam. Ik ben uiteindelijk op dertig oktober toch in de Tweede Kamer gekomen, met een brief van de Kiesraad waarin stond dat ik wegens de afwezigheid van M. Rutte een plekje in de Kamer kreeg.’

Fractiediscipline

2017 was ook het jaar waarin Ybeltje Berckmoes (VVD) een boek schreef onder de titel ‘Voorlichting loopt met u mee tot het ravijn: mijn ontluiserende jaren in de VVD-fractie’. Het oud-Kamerlid had grote kritiek op de fractiediscipline binnen de VVD. ‘Ja, Ik heb het uiteraard gelezen’ geeft Laan aan, ‘Vanuit haar beleving denk ik dat zij zeker beschreven heeft hoe het was. Wat ik sowieso niet herken is Netflix in de Tweede Kamer kijken. Heel eerlijk, daar ben ik echt niet aan toegekomen.’ Berckmoes ging in haar boek ook in op de rol van fractiediscipline binnen de grote Kamerfractie. Laan herkent zich enigszins in dat beeld: ‘In de grondwet staat dat Kamerleden ‘zonder last of ruggespraak’ zouden moeten stemmen in de Kamer. De invloed van de fractie zou hierin niet dominant moeten zijn’. De praktijk is weerbarstiger: ‘Er is gewoon een kabinet met een meerderheid die nu nog op één zetel hangt. Als er nou 90 van de 150 Kamerleden in de coalitie zitten, dan is er ook meer ruimte om eens een persoonlijke noot te brengen. Maar aan de andere kant mag je bij ons binnen de fractie alles roepen wat je wil en kom je uiteindelijk gezamenlijk tot een standpunt.’

Uiteindelijk moet een Kamerlid zich dan voegen naar het gezamenlijke standpunt van de fractie, behalve bij medisch-ethische kwesties en uitzending van militairen.

Het moet anders

Na vier jaar kunnen er ook lessen getrokken worden over wat er goed gaat in Nederland, maar ook wat er beter kan: ‘Het openbaar bestuur is in Nederland gevangen door angst. Je ziet daardoor dat heel veel ambtenaren dingen onder zich houden en proberen op te lossen. Totdat dat niet meer kan, en dan ontploft het. Die angst regeert op het moment.’

Naast die angst is er ook een tekort aan bereidheid voor samenwerking volgens Laan: ‘Als je vraagt wat er moet worden verbeterd, is dat mensen veel meer open moeten staan voor samenwerking, ook met andere partijen bij het dagelijks werk in de kamer. Sommige partijen worden uitgesloten, daar wil je niet mee samenwerken: waarom niet? Als iemand een goed idee heeft, luister dan. Als je partner ergens anders over denkt dan jij, dan loop je ook niet gelijk weg.’

Volgens nieuwe partijen, zoals Code Oranje, zijn regeerakkoorden te veel dichtgetimmerd. Dat gaf ook Pieter Omtzigt van het CDA aan bij zijn verhoor over het functioneren van uitvoeringsorganisaties in Nederland. ‘Ook daarbij geldt weer: dan moet je wel een meerderheid hebben waarin je de fracties de bewegingsruimte geeft om echt dual te kunnen opereren. En: ‘Dus Pieter kan dat makkelijk zeggen, maar ik weet dat het CDA heel erg veel heeft laten vastleggen in het regeerakkoord.’ Een andere optie, met name wanneer partijen er in de

formatie niet uitkomen, is het zakenkabinet. Laan: ‘we willen natuurlijk geen België worden waar je gewoon een jaar of twee zonder kabinet bent.’

Lobbyisten

Als Kamerlid word je ook een aantrekkelijk doelwit van lobbyisten: ze vormen een bron van aantrekkelijke informatie en inbreng voor Kamerdebatten. Laan: ‘Als je dan op het laatste moment zo’n goed doorwrocht onderbouwd stuk krijgt van de VNG, dan denk je “oh wacht even, dat is mooi, die vraag neem ik over.” Dat zie je ook letterlijk gebeuren.’ Die lobby gaat niet alleen

via documenten, maar ook

op subtiel wijze: ‘die belangenorganisaties zijn goed georganiseerd, die hebben lobbyisten en allemaal hun bureautjes in Den Haag. Als je op het Plein gaat lunchen, kom je ze ‘toevallig’ ook altijd tegen’. Het lukt zo bedrijven en belangenorganisaties goed om Kamerleden te bereiken, terwijl er voor burgers ook mogelijkheden zijn: ‘diezelfde wegen kunnen net zo goed bewandeld worden door burgers, inwoners van Nederland. En die doen het veel te weinig! Ze kunnen dezelfde wegen bewandelen als die lobbyisten in dure pakken’

Persoonlijke toekomst

Op 30 maart treedt de Tweede Kamer formeel af. Wat Laan dan precies gaat doen, weet ze nog niet: ‘Weet je, dat is het nadeel van een bestuurskundige: je vindt heel veel dingen erg leuk’. Ambities zijn er nog genoeg: ‘misschien word ik ook wel eens een keertje ergens een burgemeester, als ik groot ben.’

bron foto: vvdrotterdam.nl

De Psychologie van Rationeel Stemmen

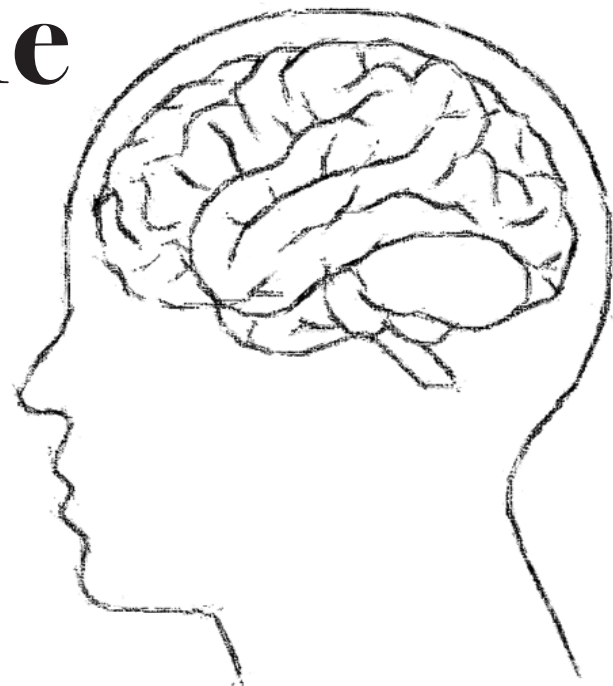
“Het moet anders”. En om in onze Nederlandse democratie verandering te kunnen brengen, moeten we stemmen. Maar hoe rationeel zijn we hierbij eigenlijk? Kunnen we daadwerkelijk zeggen dat we allemaal weloverwogen keuzes maken? Wat houdt rationaliteit überhaupt in, en wat blijft hierbij onduidelijk? In dit artikel verkennen en ontdekken we het raadsel achter het mechanisme van ons stemgedrag.

Rationaliteit: begrip en definitie

Allereerst moet duidelijk gesteld worden wat er eigenlijk bedoeld wordt met de term rationaliteit. In de volksmond lijkt het op het eerste gezicht gelijk gesteld aan ‘slim’ en ‘doordacht’. Een irrationeel persoon, of irrationele keuzes, zijn dan ook eerder ‘dom’ en ‘ondoordacht’. Wanneer men dus een slimme keuze maakt, op basis van een doordachte redenering, wordt dit zoal gezien als een product van een rationele geest.

We komen rationaliteit ook vaak tegen in de filosofie. Bekende namen zoals Plato, Kant en Descartes gebruiken de term op verschillende eigen manieren. Toch is hier een ruwe gemeenschappelijke lijn in te trekken. Rationaliteit wordt eigenlijk omschreven als het tegenovergestelde van ‘emotioneel’: er bestaat een rationele mens tegenover de emotionele mens. Hier wordt er vanuit gegaan dat iemand die handelt vanuit emotie, inherent irrationeel handelt. Om een ‘rationele’ keuze te kunnen maken, moet deze volledig vrij staan van enige vorm van gevoel en emotie.

In de praktijk zien we heden ten dage dat deze opvatting eigenlijk niet helemaal opgaat. De wetenschapper Damasio omschreef in 1994 zijn patiënt Elliot, die door een hersentumor dermate zware schade had opgelopen, dat hij niet meer in staat was om te ‘voelen’. Elliot’s keuzes stonden dus volledig los van enige vorm van emotie. Volgens onze klassieke opvattingen over rationaliteit, handelde hij dus volledig ‘rationeel’. Die ‘rationaliteit’ van Elliot’s keuzes, bleken in de realiteit echter mee te vallen. De emotieloze man maakte onverklaarbare irrationele keuzes, die volgens de

socialen normen en waarden niet klopten met wat er van hem verwacht werd. Het idee hierachter, is dat we als mens geen reden hebben om een logische, of ‘rationele’ keuze te maken, wanneer we niets voelen. Als we geen emoties ervaren, waarom zou het ons dan uitmaken of onze beslissingen leiden tot desastreuze uitkomsten voor onszelf, of voor anderen? Zonder emotie is er dus geen enkele drijfveer voor mensen om ‘rationele’ beslissingen te maken.

In de sociale psychologie kiest men er dan ook voor om rationaliteit te definiëren als de consistentie of consequentie van onze beslissingen, op basis van onze voorkeuren, gevoelens en idealen (Festinger, 1962). Onze normen en waarden vormen de basis van onze voorkeuren. Op basis van deze voorkeuren voelen we emoties, vertonen bepaald gedrag, en maken bepaalde keuzes. Die keuzes moeten consistent zijn met onze normen en waarden om als ‘rationeel’ gezien te kunnen worden. Het gaat eigenlijk simpelweg om een logische oorzaak-gevolg situatie: we voelen ons hongerig, dus gaan we wat eten. We hebben een voorkeur voor strenger milieubeleid, dus we stemmen op (bijvoorbeeld) GroenLinks. Zo simpel loopt het in de politiek meestal natuurlijk niet. Het beslissen over politieke voorkeur is meestal net iets complexer dan het kiezen tussen een boterham met kaas of met hagelslag...

In de economie komt men het rationeel keuzemodel tegen: hier gaan we ervan uit dat onze doelen gesteld worden op basis van onze voorkeuren, idealen, en gevoelens. Hoe we deze doelen bereiken, hangt af van de middelen die we kiezen, en dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Juist in de politiek en in het openbaar bestuur, is het heel erg lastig in te

schatten en te beslissen wat de juiste middelen zijn om onze doelen te bereiken. Met andere woorden: gepaste beleidsinstrumenten blijken een raadsel. Hoe kunnen we daadwerkelijk zeker weten dat het sluiten van alle winkels tijdens een pandemie ons gaat redden van een virus, en we niet vervolgens ten onder gaan aan de economische gevolgen hiervan? Hoe maken we de juiste afweging? Het gaat hier ook niet alleen om objectieve cijfers en gegevens, maar ook om morele en ethische keuzes. Als bestuurskundigen weten we maar al te goed hoe lastig het kan zijn hier de juiste balans in te vinden, gezien de ontelbare meespelende factoren. Een ‘rationele’ keuze is simpelweg zo snel en zo makkelijk, niet gemaakt.

Rationeel stemmen

Hetzelfde geldt voor ons als stemmer. Hoe beslissen we op wie we gaan stemmen als we uitgaan van onze eigen doelen en voorkeuren? Er wordt gesteld dat degene die de meeste ‘kans’ maakt om de juiste keuze te maken – en dus de juiste middelen te kiezen – degene met de meeste kennis is.

Er wordt gesteld dat degene die de meeste ‘kans’ maakt om de juiste keuze te maken degene met de meeste kennis is.

Hoe meer kennis we hebben, hoe groter de kans zou zijn dat we de juiste middelen kiezen om onze doelen

te bereiken (Riker, 1995). Dat is eigenlijk een vrij simpel principe, en in de praktijk zien we dan ook dat goed geïnformeerde burgers veel voorspelbaardere en consistente – dus ‘rationele’ – keuzes maken.

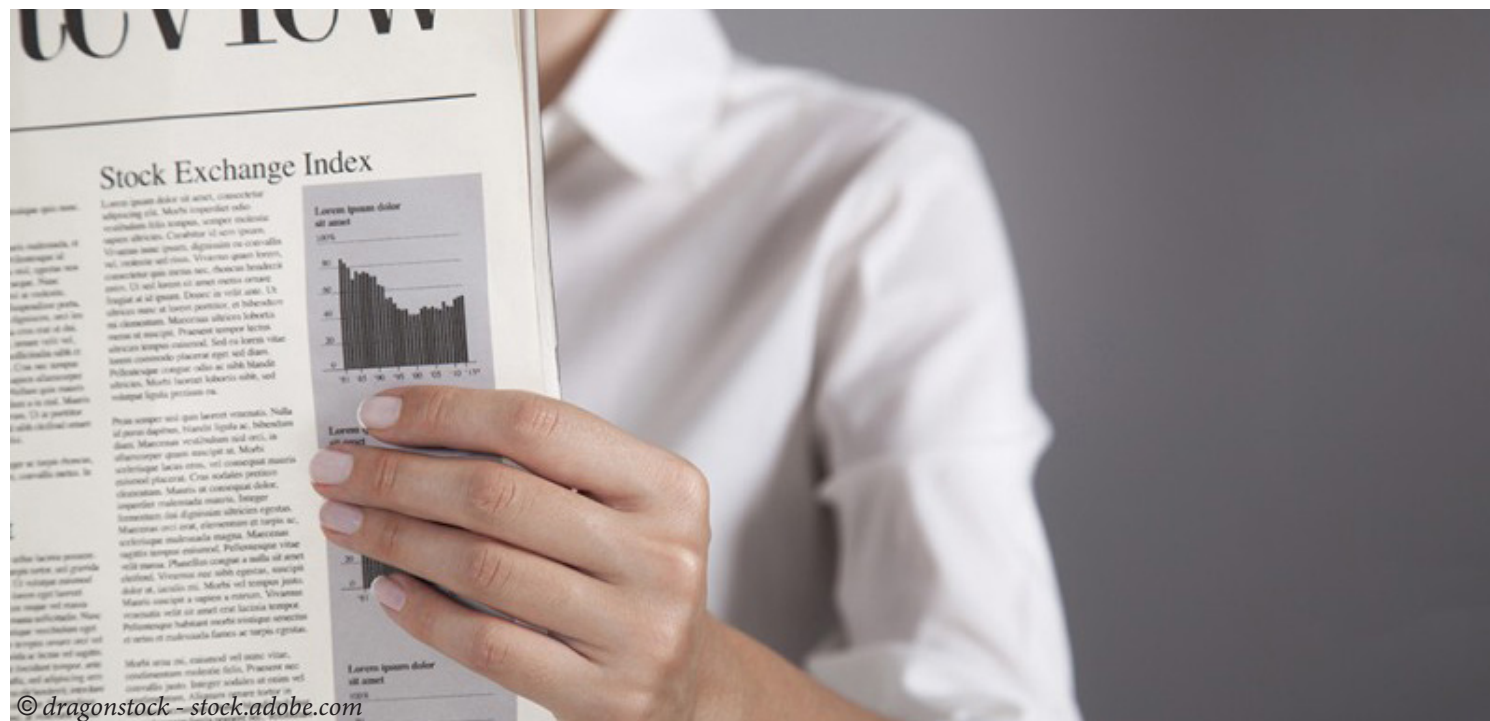
Daarnaast zien we echter ook dat hoe beter iemand geïnformeerd is, hoe extremer zij stemmen (Palfrey, 1987).

Kenmerken van de extremistische stemmer lijken onder andere angstgevoelens te zijn (van Prooijen et al., 2015). In de affective intelligence theory wordt gesteld dat mensen die gevoelens van angst ervaren, ook meer geneigd zijn politiek actief te worden en zich daarnaast ook meer te informeren. Ditzelfde zien we in deze theorie echter niet terug bij gevoelens van woede of enthousiasme: deze emoties leiden wel tot politiek actiever worden, maar zetten ons er niet per se toe aan om meer informatie tot ons te nemen (Marcus, 2000).

Wat ook opvallend is aan de extremistische stemmer, is dat deze vaker geneigd is cognitief ‘simpeler’ te denken, ofwel meer zwart-wit gedachtengoed heeft (Kruglanski et al., 2006). Daarnaast zien we bij deze mensen ook een onterechte overdaad aan zelfvertrouwen over de kennis waarover zij beschikken, en ook een lagere tolerantie voor andere meningen (Skitka, 2010; Toner et al., 2013). Dat is eigenlijk een beetje verwarrend, omdat we zojuist gesteld hadden dat extremistische stemmers vaak veel meer geïnformeerd zijn. Op het eerste gezicht is dit beeld moeilijk te verenigen met het beeld van een ‘rationele stemmer’. Ook moeten we hierbij goed letten op het volgende: veel van de kennis die we hebben over stemgedrag en of burgers al dan niet goed geïnformeerd zijn, kent haar basis in een paar decennia terug. Toen

Bron foto: nu.nl

waren nepnieuws en het internet in zijn geheel niet zulke grote thema's als tegenwoordig. Dat iemand 'geïnformeerd' is, wil tegenwoordig dus nog lang niet zeggen dat iemand ook goed of juist geïnformeerd is.

Algoritmes van sociale media zijn bijvoorbeeld zodanig ingericht, dat men makkelijker dan ooit in een echokamer terecht komt. Zo lijkt het internet heel groot en divers, maar in feite is het erop gericht om ons alleen te laten zien wat het algoritme verwacht dat voor ons interessant is. Het doel hiervan is om gebruikers zo veel mogelijk minuten per dag te laten spenderen op de betreffende app of website. Een onbedoeld negatief effect is echter dat men vooral blootgesteld wordt aan selectieve type bronnen van informatie, die ons alles behalve het hele plaatje laten zien.

We lopen dus eigenlijk tegen een vrij recent en uniek probleem aan: we hebben niet per se een tekort aan burgers die op zoek gaan naar informatie om een beoogd rationele stemkeuze te maken. Waar we echter tegenaan lopen is dat het nu heel erg makkelijk is om zowel foute informatie (intentionele fake news), alsook enkel erg subjectieve informatie op te zoeken (subjectieve bronnen die menen puur objectief nieuws te brengen).

Uitdagingen

Hoe 'rationeel' zijn we eigenlijk nog als volk in onze politieke overtuigingen en gedachtegoed? Velen krijgen alleen maar te zien wat overeenkomt met de eigen overtuigingen en worden niet geconfronteerd met andere meningen en bronnen, die ons wellicht wat kritischer aan het denken zouden kunnen zetten over onze eigen idealen. Onze bubbels lijken steeds steviger

te worden, en we zien in de politieke versplintering dat deze bubbels zich ook lijken te vermeerderen.

Hierbij moeten we ons dus serieus afvragen: wat is eigenlijk de definitie van 'informatie'?

Hierbij moeten we ons dus serieus afvragen: wat is eigenlijk de definitie van 'informatie'? Kunnen we zeggen dat de subjectieve informatie waaraan het algoritme ons blootstelt, daadwerkelijk voldoende is om onze keuzes rationeel te maken? Onze keuzes mogen dan wel consistent – en dus rationeel – zijn op basis van de (al dan niet subjectieve) informatie die we hebben, dat wil nog niet zeggen dat ze objectief gezien ook de 'beste' keuze zijn. Is die 'kans' om de juiste middelen te kiezen om onze doelen te bereiken, nog wel zo groot als we maar beperkt geïnformeerd zijn? Objectief gezien zou het toch het meest logisch zijn om alle ideeën en standpunten die er tijdens iedere stemronde zijn te evalueren, om zo iedere keer weer opnieuw de eigen waarden en normen te toetsen aan de standpunten en idealen van alle verschillende partijen. In de praktijk zien we echter dat we dit niet vaak doen, en door de verkokering van onze informatie-input blijven we makkelijk hangen in ons subjectieve wereldbeeld.

Druk en Gemakzucht

Het blijkt heel lastig te bepalen in welke vorm en in welke mate rationaliteit een rol speelt bij stemgedrag. De perspectieven uit de verschillende disciplines

brengen ons tot uiteenlopende inzichten. Is het niet een illusie dat er een 'perfecte rationele keuze' gemaakt kan worden?

Is het niet een illusie dat er een 'perfect rationele keuze' gemaakt kan worden?

Zo lijkt het goed mogelijk dat bijvoorbeeld een D66-stemmer en een PVV-stemmer er allebei van overtuigd zijn dat ze perfect geïnformeerd zijn, alle factoren hebben overwogen en de perspectieven van alle partijen hebben geëvalueerd, en dat ze dan alsnog niet op dezelfde partij uitkomen. Als ze beiden puur op basis van informatie zouden kiezen, dan zouden ze in theorie toch op hetzelfde uit moeten komen? Hier zien we de rol van de persoonlijke voorkeuren, normen en waarden terug, en die zijn in hun basis eigenlijk inherent irrationeel. Die normen, waarden en voorkeuren zien we ook terug bij het eerder genoemde voorbeeld voor corona beleid: het is een persoonlijke afweging waar voor jou meer waarde ligt: economie of volksgezondheid? Die persoonlijke afweging maken is alleen wel lastig als je over onvoldoende of eenzijdige informatie bezit. Ook speelt beeldvorming van personen en partijen een belangrijke rol, die het vertrouwen van stemmers kan beïnvloeden. Deze media-aanwezigheid is op zijn beurt weer verweven met de sociale media en bijbehorende algoritmen. Al met al we moeten de rol van onze emotie in het nemen van rationele beslissingen niet onderschatten. Die emotie is wat ons morele kompas leidt bij het nemen van moeilijke (politieke) keuzes, zonder onze emotie, normen en waarde, zouden we net als Elliot hele inconsistente beslissingen nemen.

Wat we ons in deze discussie ook moeten afvragen: wordt er misschien ook niet te veel druk gelegd op de kiezer bij het stemmen, voor bijvoorbeeld de Tweede Kamer? Vaak stemt men namelijk over meerdere issues tegelijkertijd. Wat we hierbij niet moeten vergeten in overweging te nemen, is dat het vrijwel onmogelijk is om in de keuzes die we maken echt alles te weten, laat staan over meerdere sociaal-maatschappelijke onderwerpen. We kunnen slechts op basis van de kennis die voor ons beschikbaar is een zo consistent mogelijke beslissing maken. Wordt er dan eigenlijk niet te veel kennis van een stemmer verwacht, waardoor een 'rationele stem' een soort ideaal wordt? Brouwen we bovendien ook niet een sociale attitude waarbij men niet geassocieerd wil worden met 'irrationele' partijen of stemkeuzes? Tegenwoordig is het een veelvoorkomende belediging om stemmers 'irrationeel' te noemen...

Ondanks die druk die op stemmers wordt gezet, lijkt er onder de bevolking veel gemakzucht te bestaan.

Op sociale media raken mensen vast in hun eigen bubbel en schijnen velen niet meer de moeite te doen om hieruit te treden. Genoeg mensen zullen niet eens doorhebben hoe 'klein' hun wereld eigenlijk is. Eigenlijk kunnen we dit als beperking voor onze volksvertegenwoordiging en democratie beschouwen.

Uiteindelijk is de enige manier om een zo rationeel mogelijke stemkeuze te kunnen maken, kritisch en open blijven. We zouden onze wereldbeelden constant moeten proberen te verbreden en ook discussies moeten voeren met mensen die iets totaal anders vinden dan wijzelf. Tegenstrijdige argumenten aanhoren om jezelf scherp te houden over je eigen standpunten. Zo divers mogelijke informatie tot je nemen en jezelf constant blijven testen over de informatie die je denkt te hebben.

Er komen heel binnenkort weer Tweede Kamerverkiezingen aan. Wederom zullen we geconfronteerd worden met het maken van een goede keuze. De vraag rest dus hoe dit het beste aangepakt kan worden. Het is wellicht tijd voor een nieuw paradigma over wat een goede keuze behelst, een paradigma die wellicht een aangepaste rol voor de ratio weet te vinden...

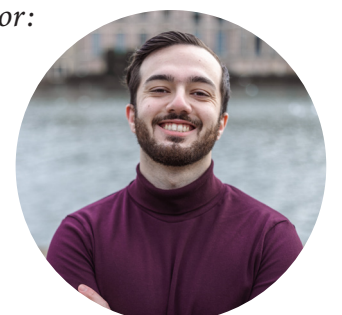
Referenties:

- Damasio, Antonio R. 1994. Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain. New York: Putnam.
- Festinger, L. (1962). A theory of cognitive dissonance. Vol. 2. Stanford University Press.
- Kruglanski, A. W., Pierro, A., Mannetti, L., & De Grada, E. (2006). Groups as epistemic providers: Need for closure and the unfolding of group-centrism. *Psychological Review*, 113, 84–100.
- Marcus, G. E., Neuman, R., & MacKuen, M. (2000). *Affective intelligence and political judgment*. Chicago: University of Chicago Press.
- Palfrey, T. R., & Poole, K. T. (1987). The relationship between information, ideology, and voting behavior. *American journal of political science*, 511–530.
- van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P. M., Boiten, M., & Eendebak, L. (2015). Fear among the extremes: How political ideology predicts negative emotions and outgroup derogation.
- Riker, W. H. (1995). The political psychology of rational choice theory. *Political Psychology*, 16(1), 23–44.
- Skitka, L. (2010). The psychology of moral conviction. *Social & Personality Psychology Compass*, 4, 267–281.

Door:

Laura Mausolf

Drenis Bytyçi

Waarom stemmen we eigenlijk nog?

Een verloren representatieve democratie

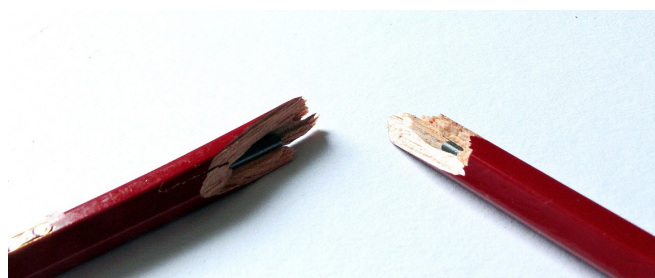
Meer dan 2500 jaar geleden begon in Athene een radicaal ander bestuursstelsel: de democratie. De Nederlandse democratie is daarop gebaseerd, maar toch is een deel van de Atheense democratie gaandeweg verloren gegaan, namelijk het willekeurig loten van burgers als volksvertegenwoordigers. Het rood inkleuren van een bolletje om een carrièrepoliticus – die zich veelal niet aan zijn beloften houdt – vier jaar lang de koers van het land te laten bepalen, is immers niet bepaald de ideale vorm van een representatieve democratie. Doorsnee-burgers die via loting het voor het zeggen krijgen is dat wel, volgens veel politicologen en filosofen. Met de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 om de hoek is het goed dat we ons niet alleen afvragen op welke partij we stemmen, maar ook *wáárom* we eigenlijk stemmen. Is het beruchte rode potlood nog intact? Dit is een zoektocht naar onze verloren representatieve democratie.

Door: Sebastiano Pinna

Verkiezingskoorts

Om te stellen dat we iets moeten veranderen is het noodzaak eerst te beschrijven wat het probleem is. Dat is niet moeilijk gebleken. Minder dan 60% van de Nederlanders heeft vertrouwen in het nationale parlement en maar 45% heeft vertrouwen in het Europees Parlement. Ten tweede, stijgt de belangstelling in de politiek, terwijl het vertrouwen erin afneemt. Op basis hiervan kan men zich afvragen of de wens van de burger nog wel aansluit bij wat de politicus doet.¹ Ten derde vertegenwoordigen nog maar weinig instituten het volk: de opkomstcijfers van de verschillende verkiezingen dalen gestaag. Ten derde, controleert het parlement de regering niet voldoende, omwille van “belangen van de partijtop”, zo stelt ook Pieter Omtzigt (CDA). Ten vierde merk ik een algeheel probleem op: toenemend hokjesdenken met polarisatie als gevolg. Als je niet rechts bent, dan ben je wel links, en vice versa. Het probleem van klimaatverandering wordt geïdeologiseerd als linkse opvatting en het probleem van moslimextremisme als rechtse opvatting. Maar waarom kan zowel klimaatverandering als moslimextremisme niet een groot probleem worden gevonden?² Kortom, de vraag moet worden gesteld of ons huidige democratische bestel van verkiezingen nog

wel aansluit bij wat de burgers willen.³

Onze verkiezingen leiden tot een diplomademocratie en niet altijd tot een vertegenwoordiging van doorsnee-Nederlanders. Volksvertegenwoordigers zijn hoger opgeleid, hebben een hoger inkomen, zijn vaker man dan vrouw en hebben over veel punten een andere opvatting dan de kiezers. Volgens politicoloog Paul Lucardie, *fellow* van het Montesquieu Instituut, is voor de afschaffing van verkiezingen dan ook veel te zeggen. Verkiezingen zijn vaak een ondervertegenwoordiging voor velen en een oververtegenwoordiging voor een selecte groep.⁴ Het Montesquieu Instituut redeneert daarmee langs dezelfde lijn als diens geestverwant Charles Montesquieu, de grondlegger van de moderne rechtsstaat. Hij en Aristoteles waren het eens dat verkiezingen horen bij “*de aard van een aristocratie*”: bestuur door de besten.⁵ Verkiezingen zijn dus nooit in het leven geroepen als ‘democratisch middel’, maar zijn juist het helpen van de elite om de macht te behouden, zo stelt Belgisch historisch filosoof David van Reybrouck.

Lottocratie

Verkiezingen werken dus niet optimaal. Maar hoe zorgen we dan voor een volksvertegenwoordiging

die weloverwogen keuzes maakt over onze toekomst? Het antwoord: lottocratie. Veel mensen doen lacherig over democratie door loting, maar een paar van de belangrijkste politicologen en filosofen, zoals Montesquieu, Rousseau en Aristoteles, vonden dat het hoort bij de “*aard van een democratie*”: bestuur door de meerderheid van het volk.⁵ Het zorgt immers voor een goed afgewogen vertegenwoordiging van de burgers, waarbij de leden niet met partij-ideologische tunnelvisie beleidsproblemen te lijf gaan. Het systeem met een gelote volksvertegenwoordiging lost veel problemen op: geen onhaalbare verkiezingsbeloften die enkel gericht zijn op verkiezingswinst, geen ‘volksvertegenwoordiging’ die door lage opkomstcijfers een klein deel van het electoraat vertegenwoordigt, geen vriendjesdiensten en geen partijpolitiek of electorale spelletjes. Kortgezegd kan een lootstelsel de steeds dieper zinkende geloofwaardigheid van de politiek terugbrengen en de focus leggen op belangrijke democratische waarden zoals gelijkheid en onpartijdigheid.

Combinatie

Het overduidelijke gevaar dat wel op de loer ligt bij de invoering van loting is dat incompetent mensen aan de macht komen. Loting is dus misschien democratischer dan verkiezingen, maar is het ook beter? Montesquieu en Rousseau waren het in ieder geval over een ding eens: “*een combinatie van verkiezing en loting is gunstig voor een samenleving*”. Alleen door beide systemen te combineren kan incompetentie worden voorkomen. Louter loten kan immers leiden tot onkunde, en louter stemmen kan leiden tot onmacht. Alle vertegenwoordigende Kamers, Raden & Staten vervangen door gelote burgers is dus misschien ietwat radicaal. Maar het is inmiddels wel duidelijk dat we iets moeten veranderen. De cruciale vraag die rest is hoe onze democratie vorm moet krijgen.

De groeiende kritiek over het nut van de Eerste Kamer – die inmiddels door haar gepolitiseerde rol steeds meer begint te lijken op de Tweede Kamer en daarbij een dramatisch opkomstpercentage kent¹ – is misschien een mooi aangrijpingspunt om de vertegenwoordiging van burgers te verbeteren. Professor politicologie Arash Abizadeh stelt dat de meest realistische optie is om de

Eindnoten:

- ¹ zo concludeert ook het rapport Lage Drempels, Hoge Dijken van Commissie Remkes (2018)
- ² zo stelt Sander Schimmelpenninck ook in de Volkskrant in het artikel: Koppelverkoop van meningen maakt ongeloofwaardig (2020)
- ³ Den Ridder J & Dekker, P. (2015). Meer democratie, minder politiek? Een studie van de publieke opinie in Nederland. Sociaal Cultureel Planbureau: Den Haag

Tweede Kamer te behouden zoals die is en de Eerste Kamer te vervangen voor een gelote burgerraad.⁶ De Eerste Kamer wordt een volksvertegenwoordiging met 400 leden met verplichte deelname. Net als in een volksjury in Amerikaanse rechtbanken hebben deze volksvertegenwoordigers het mandaat om over het te maken besluit (lees: wetgeving) te stemmen, waarbij de Tweede Kamer nog steeds het initiatief- en amendementsrecht geniet. Dit kan leiden tot een hernieuwd parlementair tweekamerstelsel die de geloofwaardigheid in de politiek doet terugwinnen.⁷ Deze combinatie van verkiezing en loting kan ertoe leiden dat de Kamers een optimum aan democratische waarden belichamen: verantwoording door politieke actoren in de Tweede Kamer en gelijkheid tussen burgers, onpartijdigheid in het oplossen van disputen en participatie in politieke besluiten in de Eerste Kamer. Dit kan niet worden bereikt met het gebruik van slechts verkiezing of loting.

Onze democratie lijkt de richting van een aristocratie op te gaan: het bestuur door de besten en niet meer bestuur door de meerderheid. De Amerikaanse grondwet opent met de woorden *We The People*. Dus ik zou zeggen tegen de Nederlandse democratie, gedraag je daar ook naar.

Montesquieu

- ⁴ Lucardie, P. (2012). Democratie via loting. Montesquieu Instituut: Den Haag
- ⁵ Reybrouck, van D. (2015). Tegen Verkiezingen. De Bezige Bij: Amsterdam
- ⁶ Abizadeh, A. (2020). Representation, Bicameralism, Political Equality, and Sortition: Reconstituting the Second Chamber as a Randomly Selected Assembly. Perspectives on Politics, 1–16.
- ⁷ Poama, A. (2019) Sort it Out! On the Use of Lotteries for Parliament Reform. Montesquieu Instituut: Den Haag

Interview met Richard de Mos

Door Haije Dijkstra & Rick van Dijke

Hoewel ons versplinterde politieke landschap soms anders doet vermoeden, is het een hele opgave om als nieuwe partij in de Tweede Kamer te komen. Er zijn maar liefst 70.000 stemmen nodig voor één zetel. De democratisch vernieuwende partij Code Oranje staat er in de peilingen van 2021 niet slecht voor. BB-veteranen Haije Dijkstra en Rick van Dijke spraken met de lijsttrekker van Code Oranje, Richard de Mos, in een exclusief interview.

Het is een waterkoude ochtend in januari, waardoor de bijnaam van het Haagse stadhuis, het IJspaleis, des te meer tot zijn recht komt. Op de vierde etage huist de partij Hart voor Den Haag / Groep de Mos in de grootste fractiekamer. Ralf Sluijs, secondant van fractievoorzitter De Mos, ontvangt ons en vertelt in het voorbijgaan dat de partij het na de gemeenteraadsverkiezingen van 2014 nog moest doen met de kleinste van de fractiekamers. Het kan snel gaan, zo is zijn conclusie. De Mos, casual gekleed, begroet ons coronaproof en vraagt Sluijs om een belafpraak te verzetten, zodat er meer tijd

is voor ons interview. Hij zegt het druk te hebben, maar komt desondanks ontspannen over.

Terwijl er een Haags bakkie wordt ingeschonken, vragen wij De Mos naar zijn Twitterbio. Die luidt: "Strijder met een missie: u bevrijden van de elite." Die elite, dat zijn de partijen die Nederland al lange tijd regeren. Die gevestigde partijen zijn niet vernieuwend genoeg. "D66 zou de boel in de jaren '60 komen oprispen, maar heeft dit nagelaten. Als ik toen stemgerechtigd was geweest, had Van Mierlo mijn stem gekregen".

Deze ontboezeming is niet verwonderlijk, gezien de ideeën van Code Oranje. De kern hiervan is democratische vernieuwing. De Mos is voor bindende referenda, waarbij geen enkel onderwerp taboe is. "Het Koningshuis, Nexit: wie zijn wij om de wil van het volk niet uit te voeren?" Politici hebben drie taken: controleren, kaders stellen en het volk vertegenwoordigen. "Die laatste zie ik als mijn kerntaak", geeft De Mos aan. Hij ziet zichzelf als een boodschapper namens de bevolking. Dit noemt Code Oranje 'ombudspolitiek.' Volgens De Mos stuit hij bij zijn collega's in de Haagse raad wel eens op

onbegrip: "Die zitten me hier beneden dan in de raadszaal aan te kijken, die hebben dan [...] stukken gelezen van het college. Ik zeg: ik ben even de wijk ingegaan en daar denkt men toch heel anders over dit standpunt."

De Mos kreeg landelijke bekendheid als Kamerlid namens de PVV, tussen 2009 en 2012. Hij werd bekend door zijn directe debatstijl en harde aanvaringen, waarvan die met Ineke van Gent (GroenLinks) de bekendste is. "Ik ben wel een volksjongen die niet met meel in de mond praat: dat zal nooit veranderen," zo geeft De Mos aan. Debatteren moet weer debatteren worden, vindt hij. De Mos hekelt de huidige debatcultuur verwekt door fractiediscipline; vanuit vooraf ingenomen stellingen elkaar beschieten, zonder dat het mogelijk is elkaar te overtuigen. "Dan kun je je standpunt net zo goed op de post doen", is De Mos van mening.

"Ik ben wel een volksjongen die niet met meel in de mond praat: dat zal nooit veranderen,"

Hoewel hij niet van plan is zijn politieke stijl te veranderen, is hij nu politiek leider van Code Oranje. Hij heeft het volste vertrouwen in de namen op de kandidatenlijst, waar ook veel linkse kandidaten tussen staan. Richard de Mos typeert zichzelf als een rechtse politicus ("hoewel de PVV kneiterlinks is op sommige onderwerpen"), maar hij wil door middel van goed debat binnen de fractie van Code Oranje en door kennis te nemen van de mening van hun achterban, straks in de Kamer de politieke standpunten bepalen. In zijn optiek is strakke fractiediscipline, waarmee hij bij de PVV voldoende ervaring heeft opgedaan, dan onnodig.

De Mos heeft niet alleen ervaring met het voeren van oppositie: van juni 2018 tot oktober 2019 was hij wethouder Economie in Den Haag. Ambtenaren horen ook bij 'de elite' die de Haagse politicus in zijn Twitterbio noemt. "Zij hebben te veel macht, daar ben ik tijdens mijn periode als wethouder wel achter gekomen", geeft hij aan: "ik heb ook wel ambtenaren meegemaakt die zeiden 'we doen het al zoveel jaren zo'. Ik zei: Wie is hier gekozen, jij of ik? Dus we gaan het toch even zo doen als je het niet erg vindt. Je hebt sterke politici nodig, die tegen een agenda van ambtenaren durven in te gaan." De

vernieuwende en onorthodoxe stijl van inmiddels ex-wethouder De Mos zorgde dan ook meer dan eens voor opschudding in het Haagse stadhuis. "Ik ben een ondernemende volksvertegenwoordiger. Ambtelijke molens draaien langzaam, te langzaam."

"Ik ben een ondernemende volksvertegenwoordiger. Ambtelijke molens draaien langzaam, te langzaam."

De Mos speelt open kaart en deelt een voorbeeld met ons, dat twee dingen duidelijk maakt. Ten eerste: de bestuursstijl van De Mos is effectief. Ten tweede: cliëntelisme ligt op de loer. De casus betreft Winkelcentrum Leyweg, waar het voormalige V&D-pand al enige jaren leegstond. De Mos vertelt: "Ik heb die ambtenaren bij me geroepen als wethouder en gevraagd wat er de afgelopen jaren gedaan is. De mannen en vrouwen hadden massaal plafonddienst. Ik zei: Daar staat het niet, papa zal het één keer voordoen. Ik heb een telefoon neergezet en ik ben gewoon gaan bellen. Dat was gewoon not done. Ze zeiden: 'maar dat kan toch niet, u bent wethouder.' Maar ik zeg: dat is het werk wat jullie moeten doen. Die ondernemers komen het geld niet met bakken tegelijk aandragen. Daar moet je wat voor doen: je moet ze verleiden, je moet ze uitdagen, je moet ze triggeren. Ik had binnen een week dat pand vol."

De Mos boekt met deze stijl successen en wordt een cultheld in Den Haag. Toch bestond er niet alleen in het ambtelijk apparaat weerstand tegen het reilen en zeilen van Hart voor den Haag. In de Haagse gemeenteraad werd in september 2017 door sommige partijen gesproken van cliëntelisme, waarbij een persoon of groep gesteund wordt in ruil voor politieke steun. Op 1 oktober 2019 viel de Rijksrecherche de woning en werkkamer van de Mos binnen, een dag later viel de Haagse coalitie. Het Openbaar Ministerie beschuldigt hem van corruptie, omkoping, meened en deelname aan twee criminele organisaties. Eind februari hoopt het OM het complete dossier rond te hebben, waarna een tenlastelegging volgt. Een onhandige timing voor groep de Mos: het kan zorgen voor negatieve berichtgeving, net voor de Tweede Kamerverkiezingen op 17 maart. "Ik ben wel een

slachtoffer van trial by media” aldus de Mos. “Het OM een ronkend persbericht laten uitgeven, terwijl ik nog geen seconde was verhoord. Dat is wel heel erg apart”. Bij de gemeenteraadsverkiezingen op 21 maart 2018 werd de partij Hart voor Den Haag de grootste met acht zetels. Voor die campagne werd zo’n 100.000 euro gedoneerd, met name door ondernemers. Het opnemen van een subsidie voor lokale partijen zou volgens de Mos een goed initiatief zijn: ‘Wat mij wordt verweten, is dat deze rakker geld heeft opgehaald bij lokale ondernemers’ aldus de Mos. “Per jaar gaat er tien miljoen naar landelijke partijen. Dat is subsidie voor opleiding, ledenwerving, wetenschappelijke bureaus en de jongerenpartij. Met de motie van Rob Jetten (D66) komt daar nog eens negen miljoen euro bij. De lokale’s krijgen niks. En dan heel verbaasd zijn dat de lokale’s het ophalen bij een bakker, een slager en bij een zalencentrum.” Met die laatste partij verwijst de Mos naar zalencentrum Opera, het pittoreske trouwparadijs waar menig student onder de discoballen tentamens heeft gemaakt. De eigenaar van het zalencentrum is één van de medeverdachten in het corruptieonderzoek.

‘Wat mij wordt verweten, is dat deze rakker geld heeft opgehaald bij lokale ondernemers’

De Mos heeft aangegeven te zullen terugtreden wanneer hij schuldig wordt bevonden. Tot dat moment gaat hij de strijd aan in het versplinterde politieke landschap. De vergelijking tussen Forum voor Democratie en Code Oranje is

daarbij snel gemaakt: beide zijn fervent voorstanders van directe democratie. Waar Richard de Mos aangeeft de Nederlander te willen bevrijden van de elite, ging Forum met een soortgelijk credo de verkiezingen in, namelijk het breken van het partijkartel. Toch zijn er verschillen: waar Baudet zich profileert als intellectueel, is de Mos eerder een volksjongen. Hij beschreef Baudet in een artikel als ‘een narcist, die meer met zichzelf bezig is, dan met het aandragen van concrete oplossingen voor problemen waar miljoenen Nederlanders dagelijks mee te kampen hebben’. Daarnaast geeft de Mos aan: “We zitten in de constructieve hoek, en we zijn ook geen ontkeners van corona.” Waar de Mos in zijn PVV-tijd net als Baudet erg sceptisch was, kiest Code Oranje voor een andere lijn: “Ik heb me laten overtuigen door onze nummer vier, Ruud Koornstra. Ik was altijd klimaatsceptisch, hij wordt gezien als klimaatalarmist. We zijn gaan zitten, we hebben onszelf twee dagen opgesloten en we zijn het gewoon eens met elkaar geworden”. Toen Baudet in 2017 in de Kamer kwam, werd zijn vleugel het Kamergebouw in getakeld. Hoewel de Mos na zijn periode als wethouder ook tijdelijk piano speelde, hoeven de Kamerbewoners niet te vrezen voor muziek uit de fractiekamer van Code Oranje: “Ik zal de Kamerbewoners zeer ontraden om naar mijn pianospel te moeten luisteren. Ik heb een pianoverleden en er is geen groot talent in mij verloren gegaan. In 2012 ging ik de Kamer uit en had een poosje niks te doen. Ik denk: ik koop zo’n piano. Toen belde er echter iemand op die zei dat ik groep de Mos moest oprichten. Ik heb de piano vervolgens niet meer aangeraakt. Toen ik wethouder af was kwam ik opnieuw in een sabbatical, maar mijn vriendin is ook geen fan van mijn pianospel.”

De eurozone is dringend aan voltooiing toe

Door Prof. Dr. Wim Boonstra

Een scheef beeld van Europa

In de Nederlandse politiek wordt vaak gehamerd op de zogenaamde kosten van Europa, te weten de netto-afdracht aan de EU-begroting. Deze opstelling is niet echt rationeel. De zogenaamde ‘kosten van Europa’ vallen in de praktijk namelijk meer dan volledig weg tegen de economische baten die het Europese lidmaatschap ons jaarlijks oplevert in termen van groei en handel. Het Nederlandse overschot in de handel met de rest van de eurozone is sinds de invoering van de euro sterk opgelopen. Ook huisvest ons land veel internationale bedrijven die vanuit Nederland de Europese markt bedienen. Die bedrijven creëren werk en inkomens in ons land. Nederland heeft per saldo bovengemiddeld veel baat bij het lidmaatschap van de EU.

De overtrokken kritische houding van veel Nederlandse politici ten opzichte van Europa staat ook de completering van de Europese integratie in de weg. Toen in 1999 de euro met brede politieke steun werd ingevoerd, waren de betrokken beleidsmakers zich volledig bewust van het feit dat de Economische en Monetaire Unie (EMU) een halffabrikaat was. De monetaire integratie liep vooruit op de politieke, de verwachting was dat de politieke integratie een inhaalslag zou maken. Dat is tot dusver in onvoldoende mate gebeurd. Het onderlinge vertrouwen tussen de lidstaten is gaandeweg ook beschadigd geraakt doordat veel landen zich niet aan de overeengekomen beleidsafspraken hebben gehouden of, zoals in het geval van Griekenland, ronduit hebben gefraudeerd. Het is meer dan begrijpelijk dat landen als Nederland en Duitsland hun financiële lot niet verder willen verweven met dat van landen die zich niet aan de begrotingsafspraken houden en/of liegen over de stand van hun overheidsfinanciën. De vorming van een begrotingsunie, met een groot centraal apparaat en/of massieve transfers naar andere lidstaten is mede daardoor op dit moment niet aan de orde. Maar inmiddels heeft de EMU ook last van achterstallig onderhoud en blijft de euro een gemankeerde valuta. Dit vormt een bedreiging van de Europese, en daarmee de Nederlandse, positie in de wereld. In het vervolg van

dit artikel wil ik mij vooral richten op de internationale positie van de euro en de onderontwikkelde Europese kapitaalmarkt. Beide verdienen acute aandacht, zeker in het licht van internationale ontwikkelingen.

bron foto: research.vu.nl

De positie van de euro dreigt af te kalven

Jaarlijks publiceert de Europese Centrale Bank (ECB) een rapport over de internationale positie van de euro (ECB, 2020). De euro is vanaf haar introductie de tweede valuta ter wereld. Die positie staat nog niet ter discussie, al stagneert deze wel. Een nadere beschouwing geeft een zorgelijk beeld. Het internationale belang van de euro als reserve- anker of transactievaluta weerspiegelt bij lange na niet het gewicht van de EU in de wereldeconomie. Het belang van de euro is ook duidelijk minder dan de som van de samenstellende valuta in het pre-euro tijdperk. Tot slot valt op dat het internationale gebruik van de euro sterk is geconcentreerd in de EU-lidstaten die de euro (nog) niet hebben ingevoerd en in de voormalige koloniale gebieden, met name in Afrika. Dit hangt samen met het gebruik van de CFA-frank aldaar.

Hoewel de omvang van de Amerikaanse economie en die van de eurozone grosso modo gelijk zijn, is het internationale belang van de dollar meer dan driemaal zo groot als dat van de euro. Wereldwijd hebben landen hun munt aan de dollar gekoppeld. De dollar is de belangrijkste reservevaluta. Een groot deel van de handel tussen derde landen wordt in dollars afgewikkeld. Dit verschaft de Verenigde Staten (VS) niet alleen een groot financieel voordeel (Boonstra, 2018), maar

ook politieke macht. Vrijwel alle internationale transacties lopen via het betalingsverkeer Swift en de VS kunnen precies zien wat daar gebeurt. Als de VS sancties afkondigen tegen Iran, zoals een paar jaar geleden, dan houden ook Europese bedrijven zich daaraan, uit vrees voor Amerikaanse strafmaatregelen. Ook als de Europese politiek de Amerikaanse sancties afwijst.

De derde economische grootmacht is China. De Chinese renminbi is op dit moment nog een kleine munt. Zowel als reservevaluta als in het internationale handelsverkeer blijft deze op dit moment nog ver achter bij de euro. Maar China werkt, anders dan Europa, doelgericht aan het vergroten van de internationale rol van de renminbi. Een belangrijke stap vormt de invoering van een digitale vorm van de renminbi. Deze munt, de Digital Currency Electronic Payments (DCEP), wordt al grootschalig getest en wordt wellicht in 2021 al ingevoerd. China loopt hiermee jaren voor op Europa en de VS. China gaat deze munt van meet af aan inzetten om de internationale positie van de renminbi te versterken (Boonstra, 2020). De DCEP kan bijvoorbeeld snel in Afrika worden gebruikt voor het afwickelen van handelstransacties tussen China en Afrikaanse landen en waarschijnlijk ook tussen Afrikaanse partijen onderling. China wil het gebruik van de DCEP snel uitbreiden naar alle landen die zijn betrokken bij het Belt and Road Initiative. Het is goed beschouwd een frontale aanval op de positie van de euro aldaar, waarbij de Chinese centrale bank intensief samenwerkt met private partijen zoals Huawei. Dat heeft al een betaalapp voor de DCEP ontwikkeld en bouwt netwerken in Afrika. De Chinese autoriteiten zien de Amerikaanse economische macht, en daarmee de positie van de dollar, op termijn afkalven, terwijl Europa het geopolitieke belang van een sterke munt niet lijkt in te zien. Dit, terwijl een situatie waarin de euro ook ondergeschikt raakt aan de renminbi geen aanlokkelijk perspectief biedt.

Een onderontwikkelde kapitaalmarkt

Een belangrijke handicap van de euro is dat de financiële integratie van de EMU nog niet is voltooid. Het is niet zo, dat er de afgelopen jaren niets is gebeurd. De Europese politiek heeft, weliswaar met wat vertraging, een bewonderenswaardig vermogen tot improvisatie aan de dag gelegd. Er zijn tal van steunpakketten voor lidstaten in problemen opgetuigd, de budgettaire

Jaargang 36, editie 1

afspraken zijn aangescherpt en de surveillance is sterk verbeterd en de samenwerking is op heel veel gebieden geïntensiveerd. Maar er zijn ook nog steeds achterstanden. Zo is weliswaar het bancaire toezicht gecentraliseerd en geïntensiveerd, maar wacht de Europese Bankenunie (BU) al jaren op afronding. Voor dit artikel is van belang dat de Europese Kapitaalmarktunie (CMU) nog in de kinderschoenen staat. De Europese kapitaalmarkten zijn versnipperd langs nationale lijnen, net als het toezicht erop. Ook mist de EMU een financieel fundament in de vorm van een EMU-brede 'common safe asset'. Eenvoudig gezegd: Europa heeft geen equivalent voor de Amerikaanse Treasury-markt. Daardoor is in tijden van onrust niet de euro, maar de dollar wereldwijd de ultieme veilige haven. De Europese markten missen hiervoor nu eenmaal de omvang en de liquiditeit. Sterker nog, in

“De Chinese autoriteiten zien de Amerikaanse economische macht, en daarmee de positie van de dollar, op termijn afkalven, terwijl Europa het geopolitieke belang van een sterke munt niet lijkt in te zien.”

tijden van onrust, als beleggers ook binnen Europa een veilige haven zoeken, lopen de spanningen tussen de lidstaten direct op omdat beleggers bij gebrek aan EMU-brede veilige haven vluchten in Nederlandse en Duitse staatsleningen. Ook zijn buitenlandse centrale banken, dus ook de ECB, in zo'n situatie afhankelijk van swap-lijnen van de Fed, de Amerikaanse centrale bank, om hun banken van dollarliquiditeit te kunnen

bron: standaard.be

voorzien.

Een mogelijke oplossing om tot een common safe asset te komen is de gezamenlijke uitgifte van staatsschuld door de lidstaten van de eurozone. Dit is politiek op dit moment echter geen begaanbare weg. Gemeenschappelijke schulduitgifte wordt namelijk veelal gezien als een opmaat naar een Europese begrotingsunie. Dit is overigens een hardnekkige misvatting. Bij het eerste voorstel voor gezamenlijke schulduitgifte ging het van meet af aan om wat men nadien conditionele eurobonds is gaan noemen (Boonstra, 1989; Muellbauer, 2013). Hierbij ging het niet om het vereenvoudigen van toegang tot financiering van de staatsschuld alle lidstaten, maar juist om het versterken van de beleidsdiscipline, het afschermen van perverse marktprikkels (zoals in de jaren 1999 – 2008, toen markten volledig faalden in het differentiëren tussen de risico's van de verschillende lidstaten) en het ontwikkelen van een volwaardige kapitaalmarkt. De term eurobond is nadien echter besmet geraakt. Dit is in zoverre begrijpelijk, omdat zonder breed gedragen en afdwingbare conditionaliteit gemeenschappelijke schulduitgifte een enorm moreel risico met zich meebrengt. Zonder een dergelijke conditionaliteit is de gemeenschappelijke uitgifte van staatsschuld een heel slecht idee.

Dat neemt niet weg dat er andere wegen zijn om de Europese kapitaalmarkt van een breed fundament te voorzien. Zo kan ook de ECB obligaties uitgeven. Dit is minder exotisch dan het lijkt, veel centrale banken, waaronder die van Zwitserland en Zweden, doen dit al (Gray & Pongsaparn, 2015). Het is ook een geschikte manier om liquiditeit uit de geldmarkt te halen. Een verdere optie is om het budget van de EU de komende jaren met uitgifte van staatsschuld te financieren. Dit idee is nader uitgewerkt in Boonstra en Thomadakis (2020). Het geeft geen moreel risico, de lidstaten garanderen alleen naar rato hun deel, maar hoeven de komende jaren geen afdracht te doen.

Een mogelijke oplossing om tot een common safe asset te komen is de gezamenlijke uitgifte van staatsschuld door de lidstaten van de eurozone. Dit is politiek op dit moment echter geen begaanbare weg. Gemeenschappelijke schulduitgifte wordt namelijk veelal gezien als een opmaat naar

Tot besluit

Institutionele versterking van de euro is niet alleen financieel, maar ook vanuit geopolitiek opzicht van het allergrootste belang. De wereld verandert in hoog tempo en vooralsnog lijken de Chinese autoriteiten daar doortastender op in te spelen dan de Europese. Als de renminbi de euro overvleugelt, dan zal Europa

op termijn macht en invloed verliezen. De euro moet derhalve van een steviger fundament worden voorzien. En het vormen van een EMU-brede common safe asset is daar een essentieel onderdeel van.

© All rights reserved by Tronnel/Corbis via Getty Images

Literatuur

- Boonstra, W.W. (1989), Het EMU-fonds. Ei van Columbus?, Economisch Statistische Berichten, 6 december 1989.
- Boonstra, W.W. (2018), De wereldeconomie heeft een nieuw valuta-anker nodig, Rabobank special report, 8 november 2018.
- Boonstra, W.W. (2020), Hoe de Chinese digitale munt de internationale positie van de renminbi kan versterken, MeJudice, 22 december 2020.
- Boonstra, W.W. & A. Thomadakis (2020), Creating a common safe asset without Eurobonds, ECMI Policy Brief No 29, December 2020.
- European Central Bank (ECB, 2020), The International Role of the Euro, Frankfurt, June 2020.
- Gray and Pongsaparn (2015), Issuance of Central Bank Securities: International Experiences and Guidelines, IMF Working Paper 15/106, Washington, May 2015.
- Muellbauer, J. (2013), Conditional Eurobonds and The Eurozone Sovereign Debt Crisis, Discussion Paper Number 681, Oxford University, December 2013.

Interview met: Jack de Vries

Jack de Vries stond bekend als de meeste gevreesde spindoctor van het Binnenhof gedurende zijn tijd bij het CDA. Als politiek assistent van Balkenende stond hij onder journalisten bekend als de 'schaduwpremier'. Als staatssecretaris van Defensie was hij onder andere belast met het JSF-dossier. Nadat Balkenende-IV viel over de kwestie-Uruzgan, ruilde hij de politiek in voor het consultancy- en public affairswerk bij Hill+Knowlton Strategies Nederland en is daar de CEO.

Drenis Bytyçi & Justin Spruit

Jack de Vries begint met het uitleggen van het begrip 'spinnen', dat hij in de politiek en in zijn huidige consultancywerk veelvuldig gebruikt. "Spinnen is een vorm van proactieve communicatie, dusdanig dat je tot een betere beeldvorming komt ten aanzien van de partij,

**"Ik kan geen
banaan
rechtlullen"**

de persoon of het bedrijf dat je vertegenwoordigt. Met die beeldvorming ben je wel bezig, maar belangrijk is wel dat het fact-based is. Ik kan geen banaan rechtlullen, zeg ik altijd."

Jack de Vries beschrijft hoe hij de overgang van Jaap de Hoop Scheffer naar Balkenende als politiek leider van CDA heeft ervaren. "Destijds was er een partijvoorzitter [Marnix van Rij] die heel erg werd toegejuicht en dacht 'oh, misschien kan ik het wel beter', een ordinaire coup. Dat zijn altijd wel de teleurstellende momenten binnen het CDA rond de leiders. Mooie christelijke partij, maar vervolgens elkaar dolken in de rug steken. Toen Jan Peter lijsttrekker werd zei iedereen 'ja maar, die bril, dat haar en dat pak'. Maar authenticiteit, dat is uiteindelijk de succesformule. Ik heb wel eens gezegd dat het CDA de Volvo is van de Nederlandse politiek: niet sexy, wel betrouwbaar. Nou dat was Balkenende. Die was niet sexy, maar wel betrouwbaar. Dus moeten we die betrouwbaarheid benadrukken, en dus niet overnight een ander kapsel, een andere bril en een ander pak aanmeten. Daar lag een inhoudelijke agenda en Balkenende heeft zijn boek daarbovenop gelegd en

hij is gewoon zichzelf gebleven. Jan Peter was bovendien de new kid on the block, dus niet besmeurd met dingen uit het verleden. Pim Fortuyn trok natuurlijk heel erg de ruimte in het debat en wij waren eigenlijk een veilige vluchtheuvel voor mensen die wel verandering wilden, maar niet op Fortuyn wilden stemmen. Zo kon dat dus een succes worden."

Een truc uit de oude doos die het weer eens gaat doen. "Het begint dus met authenticiteit, het imago van de man waarbij de partij en het programma moet passen. Je moet een inhoudelijke agenda hebben, je moet het momentum mee hebben, er moet een wens zijn tot

verandering en je moet zien dat je onderdeel wordt van de echte wedstrijd, namelijk de tweestrijd. Deze tweestrijd wordt vaak gevormd door de media, waarbij de verkiezingen tussen twee personen zou gaan. Dit is in het verleden gebleken bij Balkenende en Bos." Hier moet je je tussen zien te wringen als politiek leider. Hoe zit dat bij de aankomende verkiezingen? Dat lijkt een strijd tussen Hoekstra en Rutte te worden, volgens De Vries.

Als leider van de CDA-campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 weet hij als geen ander hoe een succesvolle campagne wordt gevoerd. "Een van de elementen die ik noem als je campagne voert: er is verandering nodig. De stelling is nu 'na tien jaar Rutte hebben we een verandering van leiderschap nodig in dit land'. Het moet wel duidelijk zijn wat dan jouw alternatieve agenda is, een agenda die aansluit op de zorgen die leven in de samenleving. Veel populisme en onvrede. We moeten de zorgen van mensen altijd serieus nemen, maar zorg dat je daar andere antwoorden op hebt: realistische plannen, ten opzichte van degenen die alleen maar roepen dat het waardeloos is. Je ziet natuurlijk een aantal zorgen die er al waren in de samenleving, nog voor de coronacrisis, namelijk het gevoel bij een generatie ouders 'gaan onze kinderen het nog wel beter krijgen dan wij?'. Derk Boswijk (nummer 14 op de CDA-kieslijst) noemde het bij M ook de 'giftige cocktail' van studie betalen, schulden maken, zorgen om het krijgen van een baan en als ik dan eenmaal een baan heb, kan ik dan nog wel een huis kopen? Dus het gaat gewoon om basiszekerheden in het bestaan. In 2006 hadden we de drieslag welvaart, zekerheid en respect. Ik denk dat die nog steeds actueel is, mensen maken zich zorgen over 'hoe gaat het in economische zin', de kernvraag van waar verdient Nederland in de toekomst zijn geld nog mee? Dus dat economische verhaal, daar zit veel onzekerheid."

**"Er
is verandering
nodig"**

Dan de basiszekerheden. Dat kan gaan over studie, maar dat kan net zo goed gaan over pensioen. Op het pensioendossier is nu wel wat gebeurd, ook wel met een uitkomst waarbij je je kan afvragen 'helpt die echt de jongere generatie of de babyboom-generatie?'

Dus op de as van de zekerheden zul je zeker iets moeten doen. Respect, als je aan mensen vraagt 'waar maak je je zorgen over?', dan is het de manier waarop wij met elkaar omgaan in dit land, gerelateerd aan opvoeding, veiligheid en dat soort zaken. Het

gevoel van onveiligheid is toegenomen. Internationaal door terrorisme en dat soort dreigingen, maar ook gewoon door ondermijning in eigen land. Op al die assen zul je dus een veranderagenda moeten hebben."

**"Kan
je alles van
de overheid
verwachten?"**

"Wat komt daar nu bij, is een discussie over de governance, je hebt altijd een pendule van het maakbaarheidsdenken: de overheid regelt alles versus de oplossingen van de markt. Nu zie je de pendule weer teruggaan, van ja de markt is waardeloos. Maar, zeg ik dan, kan je alles van de overheid verwachten?"

**"Mooie
christelijke partij,
maar vervolgens elkaar
dolken in de rug
steken"**

Kijk even naar de Belastingdienst en het UWV, volgens mij is daar ook iets mee als de overheid het allemaal zelf gaat regelen. Nou ben ik natuurlijk een CDA'er, het is niet of de overheid of de markt, maar de samenwerking tussen overheid, markt én samenleving die uiteindelijk het land verder helpt.

De kernvraag van de verkiezingen moet zijn 'gaan we Rutte de kans geven zijn eigen fouten te herstellen of kiezen we echt voor nieuwe bezems die schoonvegen?'."

Er zijn grote verschillen tussen Balkenende en Rutte, meent De Vries. "Als je Balkenende vergelijkt met Rutte, dan was Balkenende veel meer een ideologisch gedreven premier. Hele nadrukkelijke inhoudelijke opvattingen van wat hij wilde. Zijn agenda kon hij heel goed uitwerken in de kabinetten met de VVD en D66, je merkt dat het met de Partij van de Arbeid veel meer schuurt. Rutte heeft laten zien dat hij veel makkelijker gewoon kan switchen van de PVV naar de PvdA: zo de wind waait, zo waait mijn jasje. Maar dat is ook kracht, want hij is veel meer een verbinder en kan makkelijker van standpunt wisselen dan Balkenende, die juist meer een ideoloog is en overtuigd van zijn eigen opvattingen, maar daardoor minder flexibel was. Het versnipperde landschap zoals we dat de laatste jaren hebben gezien past beter bij die bestuursstijl van Rutte dan bij het

ideologisch uitgesprokene wat Balkenende had. Je zag ook dat Balkenende-IV minder soepel ging dan de kabinetten daarvoor. Alleen, op welke manier verander je het meest in het land? Heb je wel een ideologische agenda nodig, want waar gaan we naartoe? We hebben

“... zo de wind waait, zo waait mijn jasje”

een held nodig, en ik vind dat Rutte het al die jaren knap heeft gemanaged. Hij is zeker ook in deze coronacrisis als de held opgestaan, en de vader des vaderlands. Je ziet natuurlijk wel vaak in crises dat men zich schaaft achter de leider.”

Als oud-campagneleider heeft De Vries ook zo zijn visie op hoe de aankomende verkiezingen gevoerd gaan worden. “De hele coronacampagne heeft sowieso al zijn beperkingen om op een normale manier campagne te voeren. Dus naast free publicity en debatten, zal meer dan ooit social media en microtargeting [het online beïnvloeden van burgers via op maat gemaakte boodschappen] een onderdeel zijn van hoe deze campagne gevoerd gaat worden. En Forum voor Democratie was daar natuurlijk heel goed in, die heeft veel van zijn successen bij de Statenverkiezingen ook echt online gerealiseerd. Dus dat is al een voorbeeld van hoe dat in Nederland toch ook kan werken. Ik denk dat die hele social media nog wel meer maken dat het nog meer over de persoon gaat, met beelden en gevoel ergens bij.”

Een interview met Jack de Vries kan natuurlijk niet worden gevoerd zonder te vragen naar een mogelijke terugkeer van zijn succesnummer de ‘draai van de dag’. “Het draaipunt van de dag! Hahaha, nee je moet nooit dezelfde truc herhalen. Dat was toen natuurlijk erg gebaseerd op Bush versus Kerry in Amerika; “You said no, you voted yes”. Kerry op zo’n surfplank die dan de ene kant en dan de andere kant op gaat, een flip-flop campaign. Ja, dat paste... dat Bos toen in het zicht van de haven dacht “ik word de nieuwe premier

van Nederland” en zijn bekende Nedspaar lezing hield, waarin hij een aantal fundamentele dingen van de Partij van de Arbeid ter discussie stelde, rond de AOW, ontslagrecht en dat soort zaken. En daar zijn we toen volop in gestoken om een beeld aan te hangen, van ‘u verandert van standpunt’. En we hadden ook heel veel onderzoek gedaan om meerdere voorbeelden paraat te hebben waar de PvdA niet consistent was geweest, zodat we ook iedere dag met een nieuw voorbeeld konden komen. Dus dat frame van ‘het draaipunt van de dag’ kon alleen maar werken doordat het ook inhoudelijk geladen kon worden. En bij een Rutte zit het meer op de gebroken beloftes, denk ik.”

Een element van De Vries’ succesvolle rol als spindoctor is dat hij zelf publiciteit genereerde. “Een beetje in navolging van dat wat in Engeland gebeurde met die woordvoerder van Tony Blair, Alastair Campbell. Dan krijg je dat etiketje, dan ben je opeens dé bekendste spindoctor van Nederland. Maar dat komt ook omdat ik, van alle Hoofden Voorlichting, het meest zelf ook in de spotlight heb gestaan. Ja, je bent ervoor om iemand anders te laten schitteren en schijnen, en dat doe je primair achter de schermen.”

De ‘sultan of spin’ heeft ook enkele voorbeelden van vaardigheden die een spindoctor volgens hem dient te bezitten. “Je moet natuurlijk goed in de actualiteit zitten, weten wat er speelt in het nieuws en in de politiek, als we het even over politieke spindoctors hebben. Collectief geheugen is ook van belang, want een spindoctor doet eigenlijk “ja hallo, ze zeggen nu dit, maar in het verleden zeiden ze dat”. Je voegt ook informatie toe over je concurrent, met als bottom-line: dat moet wel fact-based zijn.”

De framing van nieuws is ook iets om op te letten. “Andere twee elementen die nieuws bepalen zijn Conflict versus Human Interest. Dus op het moment dat je iets kunt vertalen naar een menselijk gezicht, dan krijgt het andere nieuwswaarde. Als ik jou in algemene termen vraag “vind je het redelijk dat er 150.000 wordt uitgegeven in een half jaar voor 1 persoon voor de medicijnen?”, dan zeg je “nou, dat vind ik een beetje veel”. Tot je dat item bij Nieuwsuur ziet, met een huilende moeder en haar kind, wat voor haar kind de enige mogelijkheid is om nog in leven te blijven. Dan heeft iets een gezicht gekregen, en krijg je een hele andere dynamiek in het nieuws. En dan gaan diezelfde Kamerleden die eerst tegen waren, bij het

“Ik ben niet slim, ik ben vooral handig!”

vragenuurtje stellen “dit moet toch vergoed worden?”. In de asielzoekersdiscussie zie je hetzelfde element. Vraag je Nederlanders in zijn algemeenheid “moeten we asielzoekers opnemen?” of “moeten we een streng uitzettingsbeleid hebben?”, dan is een meerderheid daar vóór. Tot het opeens dat herkenbare kindje wordt, dat met jouw kinderen op school zit, waarvan iedereen zegt “maar die toch niet?”. Dus Human Interest, iets menselijk maken is een manier van communiceren die effectief is en ook nieuwswaardigheid creëert. Conflict is natuurlijk een andere. Dat je in de aanval gaat, of ergens een tegenstelling weet te poneren. Dan wordt het nieuwswaardiger. Van die twee elementen maak je gebruik in de communicatie, maar zeker in het spinnen.”

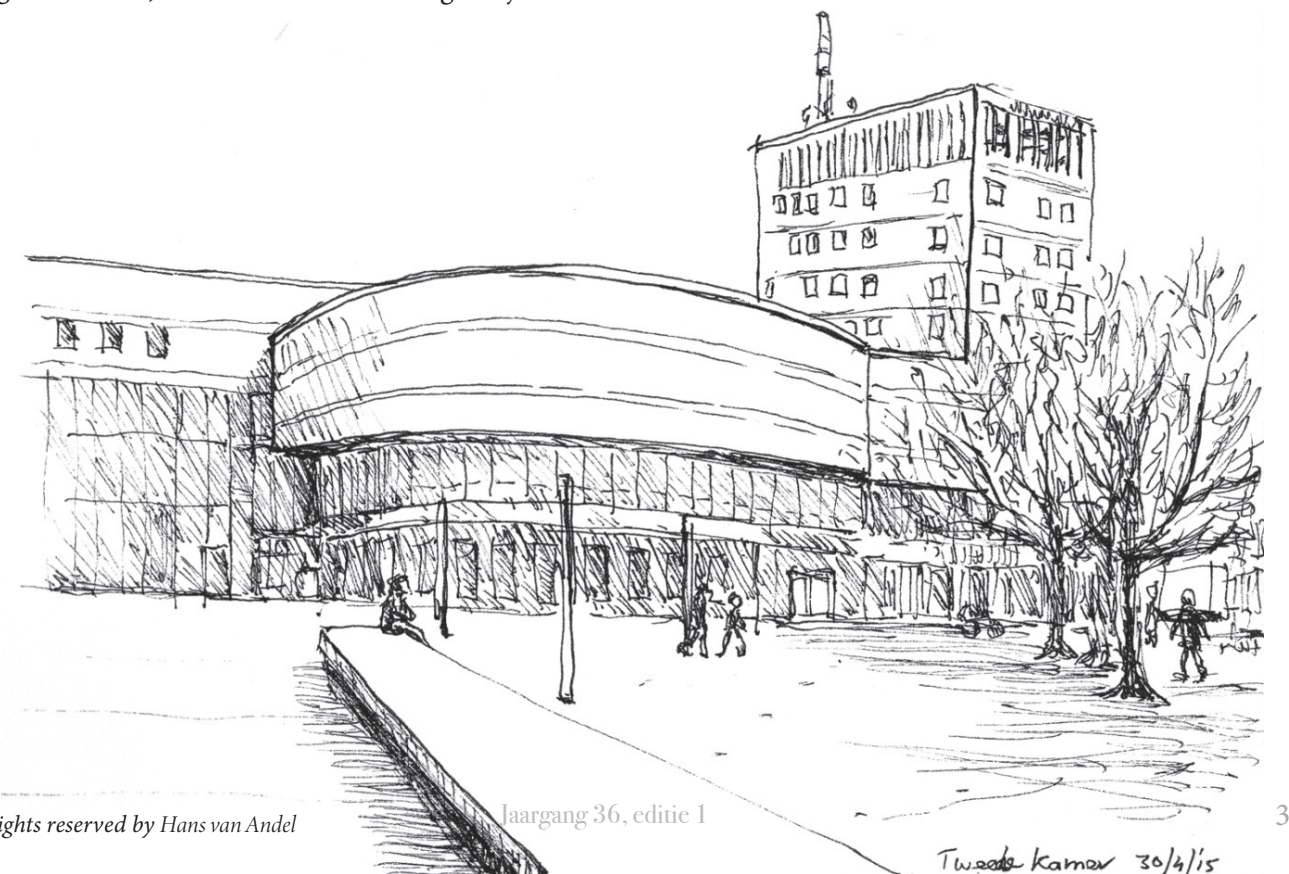
In 2007 maakt Jack de Vries de overstap van spindoctor naar staatssecretaris van Defensie. “Toen ik binnenkwam, zei de woordvoerder: “ik kan natuurlijk wel ophouden, want dat kan De Vries wel allemaal zelf doen”. Ik zeg “nee, juist vanwege mijn achtergrond weet ik hoe belangrijk die professie is, en hoezeer het van belang is dat er een ‘airbag’ zit tussen de bestuurder en de journalist in de vorm van een woordvoerder”.”

Hij geeft met volle overtuiging toe dat hij nog steeds dezelfde studies zou hebben uitgekozen als hij opnieuw zou mogen kiezen. “Ja. Ik zit met bewondering te kijken

naar mijn beide zoons die in Delft zitten, maar het zou voor mij niks geweest zijn. Zij zijn ook veel slimmer dan ik. Ik zeg altijd: ik ben niet slim, ik ben vooral handig!” **Waar komt die handigheid eigenlijk vandaan?** “Nou... dat is ook gewoon een kwestie van leren van mensen. Als je goed luistert, pik je dingen op. Ik zeg wel eens: creativiteit is voor 80% handig jatten. En dat klinkt dan wat plat, maar je kunt heel veel ook uit anderen halen. Uiteindelijk maak je daar een eigen verhaal van. Maar je kunt nooit alles zelf bedacht hebben of allemaal uit boeken hebben gehaald.”

Een laatste woord van advies aan de bestuurskundigen van de toekomst: “Waar je de kans hebt om naast je studie dingen te doen, zou ik het zeker doen. Voor mij heeft lid worden van een politieke jongerenorganisatie heel goed gewerkt. Dan krijg je toch de kans om ook in een politieke partij wat rond

te kijken. En ook dat is een manier om ergens binnen te komen waar je anders niet binnenkomt, of dat nou een bezoek is aan de moskee of aan de beveiliging van Schiphol, als jongerenorganisatie kom je overal binnen. [...] Dus zoveel mogelijk overal rondkijken in verschillende terreinen en beleidsterreinen. Dat maakt ook dat je je beeld beter kunt bepalen: waar zit mijn kracht en wat zou ik daarmee kunnen doen? Ja, en als je de kans hebt, sowieso in die Kamer werken. Het is alleen al mooi om er rond te lopen.”

Machiavelli als Democraat

Hierbij maakt hij het onderscheid tussen de grandi, de “grote” en de popolo, het “volk”. De grandi vormen de meest invloedrijke burgers binnen de staat, voornamelijk door financiële middelen. De popolo vormt iedereen die niet toe de grandi behoort. Deze tweedeling is al terug te vinden in de benaming van de Romeinse Republiek, namelijk SPQR (de Senaat en het volk van Rome). Dit symboliseert de sociologische realiteit van republieken waar een elitaire senatoriale klasse andere middelen en doelen heeft dan haar overige burgers.

Machiavelli benadrukt deze differentiatie qua doelen ten eerste. Zo stelt hij dat de grandi worden gemotiveerd door een onderdrukkende begeerte, welke het volk wil bevelen en domineren. Het vermijden en het weerstaan van deze overheersing is kenmerkend voor de popolo, die er enkel naar verlangt om niet door de grandi te worden onderdrukt. Indien de ambitie van de grandi niet gecontroleerd wordt, leidt deze noodzakelijkerwijs tot het einde van de vrijheid en vaak ook het einde van de staat zelf.

Machiavelli ziet het volk als het tegenwicht tegenover de grandi. Dit volgt uit de pragmatische redentatie “men moet altijd een taak toevertrouwen aan degenen die het minste verlangen hebben deze te misbruiken”. Omdat het volk er minder toe geneigd is op de vrijheid inbreuk te maken, zullen zij er noodzakelijkerwijs beter voor zorgen. Tevens doordat zij niet in staat zijn de vrijheid zelf weg te nemen, zal zij anderen verhinderen dat te doen, volgens Machiavelli.

Er dient benoemd te worden dat Machiavelli geen proto-marxist was, welke het volk in opstand wilde brengen tegen de grandi. Dat zou zowel ineffectief als onwenselijk zijn, doordat dit de balans tussen de popolo en de grandi, waar het behoud van de vrijheid op gebaseerd is, zou verstoren. Om het volk effectief te laten waken over de vrijheid, waarbij ze haar boekje niet te buiten gaat, dient zij te “worden geketend door wetten” en geleid door “hoofden”. Machiavelli heeft, om dit te

bewerkstelligen, twee institutionele lichamen verzonnen namelijk het “volkstribunaal” en de “assemblee”. Deze twee lichamen zijn vergelijkbaar met de institutionele lichamen uit de Romeinse Republiek. Ook de senaat blijft voortbestaan om de grandi te vertegenwoordigen. Om zo een gemixte staatsbestel te creëren waarbij zowel de grandi als de popolo niet alle institutionele lichamen van de staat kunnen monopoliseren en daarmee domineren.

Geketend door wetten, geleid door hoofden

Om het volk te “ketenen door wetten” dient zij medeopsteller van de wetgeving te worden. Door haar direct te betrekken bij dit proces wint de wetgeving zowel aan legitimiteit als dat het de grandi weerhoudt dit proces te domineren. Hiervoor heeft Machiavelli de assemblee gecreëerd. De talrijke leden van dit institutionele lichaam mochten enkel bestaan uit burgers vanuit het volk. Voor de grandi was het verboden deel te nemen aan de assemblee. De leden van de assemblee werden niet gekozen via stemmen maar via lot of via rotatie. Machiavelli zag in dat in een puur electoraal systeem de grandi het proces geleidelijk overweldigden. De middelen en invloed van de grandi stelt hen in staat om een grotere reputatie, spreekvaardigheid en aantal connecties te werven dan ooit mogelijk is voor een gewone burger. Een moderne vergelijking kan worden gemaakt met de Amerikaanse presidentsverkiezingen, waar een burger van bescheiden afkomst steeds zeldzamer lijkt te worden.

Het ledenaantal van de assemblee dient doelbewust hoog te zijn, zo streefde Machiavelli zelf naar de assemblee van Florence met meer dan duizend leden. De redentatie achter dit hoge aantal is om een afspiegeling van de bevolking te creëren, een vroege versie van de representatieve democratie. Daarnaast neutraliseert het specifieke individuen of kleine groepen die zijn ingegeven door partijdigheid bij hun oordeelsvorming⁶. De assemblee haar hoofdtak is om nieuwe wetsvoorstellen te initiëren en over bestaande wetsvoorstellen te delibereren.

Het volkstribunaal bestaat daarentegen enkel uit één burger vanuit het volk, welke dient als haar “hoofd”. Wederom was het verboden voor grandi om deze positie te bemensen. Deze burger is tevens de voorzitter van de assemblee en kan daarmee ook wetsvoorstellen aandragen. Echter kent dit institutionele lichaam twee extra bevoegdheden. Zo kan het volkstribunaal wetsvoorstellen blokkeren door het gebruik van een veto. Daarnaast is zij bevoegd om andere (hoge) ambtsdragers en vooraanstaande burgers aan te klagen en te vervolgen voor politieke misdaden. Hiermee krijgt het volk de macht, als “bewaker van de vrijheid”, om machtige burgers die zich “op enige manier zondigen

tegen een vrije staat” aan te klagen. Om over te gaan op deze vervolging is de instemming van de assemblee nodig.

Een ander pad

Het lezen van Machiavelli's denkbeelden, herleven een vergeten les dat de middelen van welgestelde invloedrijke burgers en de ruime discretie waarover hoge ambtsdragers beschikken één van de belangrijk(st)e bedreigingen voor de vrijheid vormen. Dit in tegenstelling tot het vermeende humeur, onwetendheid en de apathie van de gewone burger. De kinderopvangtoeslagaffaire is slechts het meest recente voorbeeld hoe deze discretie van hoge ambtsdragers tot ‘ongekend onrecht’ kan leiden voor de gewone burger.

Machiavelli toont ons een pad welke onze huidige democratie niet bewandeld heeft. Zo is zijn advies met betrekking tot het volkstribunaal en de assemblee niet gehoord, maar zijn idee over de senaat wel. Hierdoor is gekozen voor een representatieve democratie welke het volk op afstand houdt. Instabiliteit van onderaf lijkt in de huidige staatsstructuur als gevaarlijker te worden gezien dan corruptie van bovenaf. De recente afschaffing van het raadgevend referendum is één van de voorbeelden dat deze afstand lijkt toe te nemen. Indien Machiavelli onze huidige democratie zou analyseren valt in te beelden dat hij zou concluderen: “Het moet anders, het moet democratischer”.

Referenties:

- Bireley, R. (1990). *The Counter-Reformation Prince: Anti-Machiavellianism or Catholic Statecraft in Early Modern Europe*. University of North Carolina Press.
- Massa-Carrara, M. (2007). *The Prince: Commentaries by Napoleon Bonaparte*. Andromeda Publications.
- Service, R. (2005). *Stalin: A Biography*. Picador.
- Kutarna, C. (2016, 30 augustus). *Hillary Clinton Is America's Machiavelli*. Time. <https://time.com/4470593/hillary-clinton-machiavelli/>
- Ridolfi, R. (2013). *The Life of Niccolò Machiavelli*. Routledge.
- Machiavelli, N., & Heck, P. (2019). *Discorsi: Gedachten over staat en politiek* (6de editie). Primavera Pers.
- McCormick, J. P. (2011). *Machiavellian Democracy*. Cambridge University Press.

Door: Sander Kieboom

De elite en het volk

Cruciaal voor de vrijheid en democratie van een staat wordt de balans tussen de verschillende sociaaleconomische klassen gezien door Machiavelli.

Europa na de coronacrisis

*We hebben nieuwe ideeën en
positieve energie nodig*

Door: Thomas Huttinga

In de jaren '30 van de vorige eeuw schreef de Oostenrijkse schrijver Stefan Zweig (1881-1942) verbluffend actuele lezingen met als doel om Europeanen bij elkaar te brengen. Zo stelde hij een uitwisselingsprogramma voor studenten, een fake news agency en een Europese hoofdstad voor. Het zijn dit soort nieuwe ideeën en positieve energie die we, bijna tachtig jaar na Zweigs overlijden, ook na de corona-crisis kunnen gebruiken. Waar is bijvoorbeeld onze Europese tv-zender voor een Europees publiek debat en hoe bouwen we een unie van Europeanen?

Het zijn de jaren '30 van de twintigste eeuw. Het rommelt in Europa: de Beurskrach van 1929 zorgt voor een ongekende armoede onder de bevolking, de inflatie stijgt met de dag en het nazisme krijgt steeds meer aanhang. In 1932 wordt in Rome een congres georganiseerd over Europa en de overtuigd pacifist en humanist Stefan Zweig wordt uitgenodigd om een lezing te geven. Het is niet

“een Unie van Europeanen”

zomaar een willekeurig congres; de andere genodigden zijn tekenend voor de politieke schommelingen die Europa op dat moment ondergaat. Zo zijn onder andere de nazi-ideologen Hermann Göring en Alfred Rosenberg aanwezig die pleiten voor een fascistische revolutie. De nobele idealen van de Franse revolutie moeten worden vervangen door autorità, ordine en giustizia (gezag, orde en rechtvaardigheid). Zweig, die een Joodse achtergrond heeft, zal uiteindelijk niet zelf naar het congres gaan. ‘Ik

ben niet verplicht om handen te schudden die ik niet wil aanraken,’ schrijft hij aan zijn Franse vriend, de schrijver Romain Rolland. Zijn speech, die hij door iemand anders laat voorlezen, schetst daar een ander Europa: een continent van cultuur en humanisme. Zweig stelt een uitwisselingsprogramma, een gemeenschappelijk mediakanaal voor Europeanen en een culturele unie van Europa voor. Ook benadrukt hij het belang van het opzetten van een Europese academie of een

***“een ander Europa: een
continent van cultuur en
humanisme”***

Europese universiteit. Het zijn concrete voorstellen om Europeanen dichter bij elkaar te brengen.

Dit was niet het enige moment waar Zweig de pen oppakte in de hoop het politieke tij te kunnen keren. Zweig vervolgt zijn tour door Europa met een pleidooi om de Europese verbondenheid te benadrukken.

Terwijl het steeds meer begint te rommelen in Europa, schrijft Zweig een speech voor een lezing in Parijs in 1933/1934. Hier benadrukt hij het belang van het massaal uitdragen van het Europese ideaal. Er moet een Europese hoofdstad komen waar alle lagen van de bevolking elkaar ontmoeten. Ook moeten radio, luidsprekers, sportieve festiviteiten en manifestaties gebruikt worden om Europa in de harten van de mensen te laten leven. ‘Met boeken en brochures, met congressen en debatten,’ zo schrijft Zweig, ‘raken we alleen een klein deel van de groep Europeanen, en juist zij die al overtuigd zijn, waardoor eigenlijk al onze inspanningen voor niets zijn geweest wanneer we verder geen gebruik maken van de nieuwe technische en visuele middelen om te prikkelen.’

In de jaren erop wordt het Zweig steeds heter onder de voeten en hij besluit van Salzburg naar Londen te vluchten. Hij wordt steeds pessimistischer over het lot van het Europese continent. In 1936 houdt Zweig een lezingentour in Zuid-Amerika, waar hij onder andere in Rio de Janeiro spreekt. De schrijver wordt als een superster onthaald en hij geeft voor een afgeladen publiek een lezing. Voordat hij op de boot

***“Europa in de harten van de
mensen te laten leven”***

naar het Zuid-Amerikaanse continent stapte, heeft hij de Spaanse Burgeroorlog al zien opvlammen. Dit is ook de reden waarom Zweig, in misschien wel zijn meest idealistische speech, het publiek toespreekt: zij moeten het voortouw nemen om het humanistische ideaal, waarvan ooit de kiem in Europa lag, te laten opbloeien, om vrede te scheppen en broederschap tussen de volkeren te benadrukken. Europa, zo sprak Zweig daar in Rio de Janeiro, heeft het recht op het geestelijk leiderschap verloren, omdat het er niet in is geslaagd om werkelijke vrede te realiseren. Hij wist op dat moment nog niet dat zijn geliefde Europa zich voor een tweede keer in een wereldoorlog zal storten. Zes jaar later zal Zweig in hetzelfde land waar hij deze idealistische speech geeft, zelfmoord plegen.

Zweig was zijn tijd ver vooruit. Te midden

van een Europa dat nog in grenzen dacht, probeerde hij bruggen te bouwen naar de andere volkeren en juist te benadrukken wat ons gemeenschappelijk bindt. Hij geloofde erin dat als we meer over de culturele prestaties van onze Europese burens te weten komen, dat we ons dan meer verbonden met elkaar zouden voelen. Zweig noemde Europa zijn

thuis, hij droomde van een continent waar iedereen zich Europeaan voelt. Ook al was de werkelijkheid weerbarstiger. ‘We zijn nog altijd Engelsen, Fransen of Duitsers in plaats van Europese burgers’ schreef Zweig in 1931. Een unie van Europeanen zal hij zelf niet meer meemaken.

Flash forward naar het Europa van 2021. Bijna tachtig jaar na Zweigs overlijden is de door hem zo gehate machtspolitiek van de Europese naties vervangen door vergaande, supranationale Europese samenwerking. Waar hele generaties Europeanen onnodig stierven in het geweld van verschillende oorlogen, kunnen ze nu als Europese burgers werken, wonen en studeren in andere lidstaten. De zo nodig gewenste vrede is voltooid en aan het politieke huis van de Europese Unie wordt nog elke dag gebouwd.

Toch betekent dat niet dat we tevreden achterover kunnen leunen. Inmiddels zijn we Europese burgers geworden, maar onze nieuwsvoorziening, politiek en gevoel van verbondenheid is nog altijd nationaal gebleven. Europa wordt nog altijd slechts beschouwd, en verkocht door politici, als een handige afzetmarkt, een motor van economische groei en welvaart. Maar waar blijft het verhaal over onze culturele verbondenheid? De visie van politici zagen we bijvoorbeeld terug in de discussie over coronabonds. Italianen, zo zei onze premier Mark Rutte in een interview in een Italiaanse krant, zullen nooit begrijpen waarom wij Nederlanders ananas op onze pizza doen. Hier had hij uit kunnen leggen wat Italianen en Nederlanders bindt, maar hij kwam met dit voorbeeld. Rutte had natuurlijk ook kunnen vertellen over zijn voorliefde voor de piano die uit Italië komt, of hoe Rembrandt zich liet inspireren door het werk van de Italiaanse schilder Caravaggio. Dat is het diepere, culturele verhaal van de unie van Europeanen, dit verhaal van eeuwenlange verbondenheid waar Zweig ook zo in geloofde.

“We zijn nog altijd Engelsen, Fransen of Duitsers in plaats van Europese burgers”

Daarnaast schiet deze visie van politici tekort voor de uitdagingen van de 21ste eeuw en het Europa van na de corona-crisis: of we het willen of niet, we zullen als Europeanen steeds meer op elkaar zijn aangewezen. Denk alleen al aan de veranderende trans-Atlantische relatie met de VS, het economische herstel na de corona-crisis en de mogelijk versterkte positie van China op het wereldtoneel. Deze unie van Europeanen zal niet uit luxe, maar uit bittere noodzaak verwezenlijkt moeten worden. Het verhaal van politieke en culturele verbondenheid zal daarbij hand in hand moeten gaan. Want alleen dan kunnen we het hoofd boven water

“waar blijft het verhaal over onze culturele verbondenheid?”

houden in de woeste golven van de wereldpolitiek.

Als de Europese politiek voor corona symbool stond voor de politiek van nationale politici, laat het Europa van na de corona-crisis verder gebouwd worden door Europeanen. We zullen met tastbare en bruikbare ideeën moeten komen om onze verbondenheid te benadrukken. Hoe brengen we Europeanen met elkaar in contact? Waar is bijvoorbeeld onze Europese

tv-zender voor het Europese publieke debat of een Europese podcast? Zo scheppen we alsnog de visie waar Zweig van droomde: Een Europa dat leeft in de harten van de mensen en waar ze zich Europeaan voelen als een extra laag van hun identiteit.

“we zullen als Europeanen steeds meer op elkaar zijn aangewezen”

Wie was Stefan Zweig?

Stefan Zweig werd geboren in 1881 in het Wenen ten tijde van het Habsburgse rijk. Hij groeide op in een welvarend gezin, waar ze ook Frans en Italiaans praten. Na zijn studie filosofie woonde Zweig in Berlijn, Parijs en Londen en begon hij met het schrijven van artikelen en toneelstukken. In de jaren 30 van de twintigste eeuw was hij een van de meest vertaalde auteurs ter wereld en verscheen zijn werk in wel veertig talen. Zweig heeft veelgelezen novellen, essays en biografieën op zijn naam staan over bijvoorbeeld Leo Tolstoj, Charles Dickens en Marie-Antoinette. Zijn boeken gaan in grote hoeveelheden over de toonbank en hij begeeft zich tussen de bekende artiesten, schrijvers en denkers van Europa. In zijn huis in Salzburg ontvangt Zweig grote namen als Thomas Mann, Paul Valéry, James Joyce, Arturo Toscanini en natuurlijk zijn Franse hartsvriend Romain Rolland. Zweig werd door zijn vele internationale vrienden en zijn vele reizen een

overtuigd Europeaan. Na de opkomst van het nazisme moest hij vluchten, waarna hij in Londen, Bath en New York woonde. Uiteindelijk pleegt hij in 1942 in Brazilië zelfmoord. In zijn autobiografie *Die Welt von Gestern*, die Zweig net voor zijn zelfmoord in 1942 afrondt, schetst hij een getuigenis van zijn geliefde Europa dat hij in de twintigste eeuw ten onder ziet gaan.

Thomas Huttinga (1994) studeerde Europees Recht aan de Universiteit Leiden. Onlangs verscheen zijn boek 'Aan de Europeanen van vandaag en morgen', met drie nog nooit in het Nederlands verschenen lezingen van Stefan Zweig. Daarnaast is Thomas voorzitter van het Stefan Zweig Genootschap Nederland. Het boek is te verkrijgen via bol.com of bij de lokale boekhandel.

Afschaffen van de Basisbeurs

Van ruilen komt huilen

Haije Dijkstra

Sebastiano Pinna

“De herinvoering van de basisbeurs, in enigerlei vorm, ligt niet in de rede”, aldus professor Caminada in het februari-nummer 2020 van de Bestuurskundige Berichten. Het leenstelsel voor studenten werd in 2015 ingevoerd om geld te kunnen investeren in de kwaliteit van het onderwijs. In die zin is er sprake van een uitruil, geeft ook professor Caminada aan: “Via het sociaal leenstelsel wordt aan de student een investering gevraagd in zijn eigen toekomst voor beter onderwijs”. Meer dan 600.000 studenten zijn na de invoering van het leenstelsel gestart met een bachelor- of masteropleiding. Van de studenten met een lening lag het gemiddelde bedrag in 2019 boven de €700 per maand. De gemiddelde student uit de leenstelselgeneratie begint zijn werkzame leven met €25.000 schuld bij de overheid. Doordat de positie van het leenstelsel wankelt en momenteel hoog op de politieke agenda staat, groeit het belang om aan te tonen hoe de generatie 2015-2019 massaal leende, maar niet profiteerde van beloofde kwaliteitsverbetering.

2015-2020: een uitruil

Op 28 mei 2014 sloot kabinet Rutte-II een akkoord met oppositiepartijen D66 en GroenLinks over het invoeren van een sociaal leenstelsel. Deze werd op 1 september 2015 ingevoerd voor studenten in het hoger onderwijs. Volgens de Memorie van Toelichting van de wet was het echter geen wetsvoorstel om bij te dragen aan de structurele houdbaarheid van de overheidsfinanciën: *“Dit wetsvoorstel betreft dus met nadruk geen bezuinigingsmaatregel, maar een stelselwijziging”*. Het was daarmee eerder een middel om ook in crisistijd te kunnen investeren in de kwaliteit van het hoger onderwijs. Met wat bestuurlijke vertraging heeft minister Van Engelshoven vrij laat, pas in april 2018, een sectorakkoord met universiteiten, hogescholen en studentenvakbonden gesloten. In de Kwaliteitsafspraken 2019-2024 is opgenomen hoe en waaraan de inkomsten uit de afschaffing van de basisbeurs - bijna 1 miljard! - wordt besteed in

kwaliteitsverbetering van het onderwijs. In 2019 was er in totaal €192 miljoen beschikbaar om te investeren in hoger onderwijs. Dat bedrag stijgt vervolgens elk jaar, tot meer dan €573 miljoen in 2024. Door de bestuurlijke vertraging zijn de investeringen in kwaliteitsverbetering pas ná 2019 doorgevoerd. Om ervoor te zorgen dat studenten vóór 2019 toch ook konden genieten van kwaliteitsverbeteringen moest er op korte termijn na het afschaffen van de studiebeurs €600 miljoen uit het eigen vermogen van hogescholen en universiteiten worden geïnvesteerd in kwaliteitsverbeteringen. Volgens een rapport van de Algemene Rekenkamer in 2018 is het echter niet waarschijnlijk dat deze voorinvesteringen ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd. Minister Van Engelshoven gaf aan dat studenten die zich hierdoor tekortgedaan voelen, een compensatie maar met het instellingsbestuur moesten regelen.

Anno 2020: de verloren generatie

De generatie studenten tussen 2015 en 2019 is de eerste generatie leenstelstudenten, maar heeft gedurende haar studententijd dus niet de beloofde onderwijsverbetering gekregen. Als compensatie - of beter gezegd: afdankertje - krijgen deze studenten na het behalen van hun bachelor én master (!) een voucher van €2000, die slechts gebruikt mag worden om nog langer te gaan studeren. Met een nog hogere studieschuld als gevolg. Bovendien zijn kosten voor een tweede master (wanneer de eerste is afgerond) soms hoger dan €10.000 per jaar, op basis waarvan men zich kan afvragen wat de toegevoegde waarde is van deze €2000 voucher.

Deze generatie studenten heeft met nog veel meer problemen te kampen. De coronacrisis heeft roet in het eten van studiejaar 2019-2020 en 2020-2021 gegooid, waarin kwaliteitsverbeteringen voor het eerst zouden moeten zijn doorgevoerd. In plaats daarvan zitten studenten in hun badjas achter hun laptop moedeloos colleges te kijken, met toenemende eenzaamheid, stress en depressie tot gevolg en tegelijkertijd zien zij hun studieschuld oplopen. Om nog niet eens te beginnen over het steeds groter wordende huizentekort, extreem hoge huren en klimaatverandering die de toekomst van deze studenten nog onzekerder maakt. De leenstelselgeneratie heeft het niet getroffen.

© All rights reserved by N.Otto via flickr.com

Post-2020: besteding van kwaliteitsgelden

De sectorakkoorden zijn dus opgesteld en de eerste kwaliteitsverbeteringen zijn doorgevoerd: tijd voor een eerste evaluatie. Het instituut Bestuurskunde is een mooie case-study voor de problemen met de kwaliteitsgelden. Uit interne stukken van de faculteit FGGA blijkt dat er in totaal €8,4 miljoen beschikbaar is voor de periode 2019-2024. Het instituut Bestuurskunde heeft recht op 25% van dat bedrag. Dat gaat om €2,08 miljoen, bestemd voor de periode 2019-2024. Uit die pot worden verschillende plannen gefinancierd. Zo gaat de bachelor Bestuurskunde over op verplichte matching in 2021, wordt er meer ingezet op 'activerend onderwijs' en komt er een inwerkprogramma voor nieuwe werkgroepdocenten. De echte investeringen komen daarbij pas na de eerste twee jaar. In 2019 was budget van het instituut Bestuurskunde €110.000 (zie de door ons gemaakte figuur 1). In 2020 lag dat nog lager, op €88.000. Met ongeveer 1.200 bestuurskundestudenten betreft dit een investering van ongeveer €6 per persoon per maand in 2020. Ter vergelijking: de basisbeurs voor een uitwonende student in 2015 was €286,15 per maand. De echte investeringen in de kwaliteit van het hoger onderwijs komen bovendien pas na 2021, waardoor studenten die tussen 2015 en 2019 begonnen zijn, amper profiteren.

Politieke arena: herintroductie van de basisbeurs?

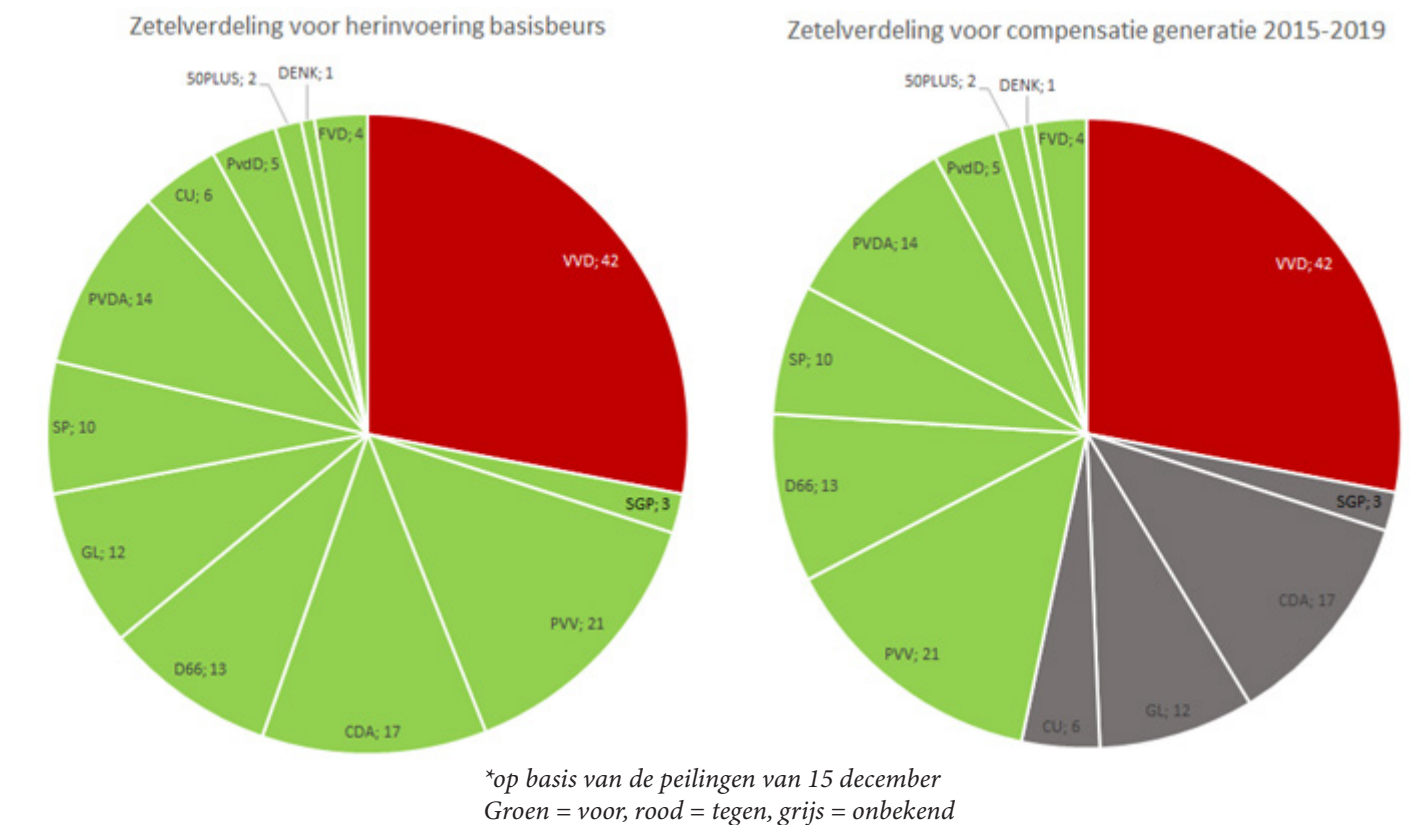
Uiteindelijk is duidelijk dat er iets moet veranderen voor de generatie die de dupe is geworden van de invoering van het leenstelsel. Dit lijkt ook te gebeuren: steeds meer partijen steunen het leenstelsel niet meer, zelfs niet veel van de partijen die de invoering ervan hebben gesteund. De verkiezingen in maart lijkt voor de Tweede Kamer de mogelijkheid om deze verandering op korte termijn van de grond te krijgen. In oktober 2020 is al eens een motie van Kuzu in de Kamer verworpen: hij pleitte voor herinvoering van de basisbeurs met volledige compensatie voor de leenstelselgeneratie. In de cirkeldiagrammen hieronder hebben wij gekeken of er ten eerste voldoende

politieke wil is voor het herinvoeren van de basisbeurs en ten tweede voor een compensatie voor de generatie 2015-2019. Een noot die wij hierbij maken is dat uit wordt gegaan van de hele generatie 2015-2019. De overheid en politieke partijen gaan uit van 2015-2018, omdat in 2019 al wat kwaliteitsverbeteringen zijn doorgevoerd: zij zouden dus geen compensatie hoeven te krijgen. Op basis van de cijfers - zie vorige paragraaf - kan men echter concluderen dat deze investeringen zo miniem zijn, dat ook de studenten die begonnen zijn in studiejaar 2019 compensatie verdienen.

Deze berekening is door ons gemaakt op basis van de huidige zetelverdeling volgens de peilingen op 15 december 2020 van I&O Research, Kantar en EenVandaag. Op basis van de verkiezingsprogramma's van alle partijen en het stemgedrag in de Tweede Kamer over motie-Kuzu

kan worden geconcludeerd dat er een ruime meerderheid is voor de herinvoering van de basisbeurs: maar liefst 108 zetels kunnen worden behaald. Een eerlijke compensatie voor de leenstelselgeneratie lijkt daarentegen nog een hoofdpijndossier in Den Haag. In ieder geval kan op basis van de huidige zetelverdeling in de peilingen worden geconcludeerd dat 70 zetels te behalen zijn voor meer compensatie voor de leenstelselgeneratie, wat dus niet genoeg is voor de benodigde 76 zetels. Bovendien is D66 de enige partij die zich in haar verkiezingsprogramma heeft uitgelaten over de aard van de compensatie: een voucher van €4000. Het CDA, CU en GroenLinks benoemen helemaal geen compensatie in hun verkiezingsprogramma. SP, PvdA, PVV, PvdD, 50PLUS, SGP en FvD geven aan dat zij compensatie willen, maar wat voor compensatie dit mag zijn is volstrekt onduidelijk. Hun verkiezingsprogramma's tasten hierover in het duister.

Conclusie

De leenstelselgeneratie heeft de studiebeurs dus net gemist, maar zou die wel moeten hebben ingeruild voor kwaliteitsverbeteringen in het onderwijs. Wat blijkt: van ruilen komt huilen. De kwaliteitsverbeteringen komen heel traag op gang - en zelfs in 2020 kunnen studenten daar amper de vruchten van plukken, vanaf 2021 wordt het grote geld pas geïnvesteerd - waardoor een hele generatie studenten enerzijds geen studiebeurs heeft mogen ontvangen en anderzijds niet heeft mogen genieten van onderwijsverbetering. De potentiële herinvoering van de studiebeurs stemt hoop, alhoewel je natuurlijk niet op politieke besluiten vooruit moet lopen. Dit scenario betekent wel dat de komende generatie studenten én een basisbeurs ontvangen én gaan genieten van de kwaliteitsverbeteringen. Dat wordt hen uiteraard van harte gegund, maar de leenstelselgeneratie is dan dubbel en dwars benadeeld. Politieke partijen moeten dus in hun verkiezingsprogramma's heel duidelijk aangeven wat voor compensatie zij nastreven, zodat studenten weten waar ze aan toe zijn als ze op 17 maart in het stemhokje staan. Dát er compensatie moet komen is evident. Wát voor compensatie moet nog blijken.

Ben je geprikkeld door een van de artikelen? Stuur jouw inhoudelijke reactie op naar: bestuurskundigeberichten@bilboard.nl